

COLOFON

JAARGANG 33 - NUMMER 2

JUNI 2023

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt 4 keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van Heemkundekring Rosmalen.
Hoff van Hollantlaan 1
5243 SR Rosmalen

Website

www.heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Voorzitter: vacature
- Marja Spierings-Voets secretaris
- Wim van Son, penningmeester
- Peter van Hoek, lid
- Hans Groenewoud, lid
- Piet Korsten, lid

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Hans Groenewoud
- Michiel van Heumen
- Wim van Son
- Wouter Loeff
- Nieke Roos
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. den Bosch

Losse rummers:

- € 5,50 per uitgave

Kopijadres:

- info@heemkundekringrosmalen.nl

Ledenadministratie:

- ledenadministratie@
heemkundekringrosmalen.nl

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Inhoudsopgave	Pagina
<i>Redactie</i> Voorwoord	3
<i>Redactie</i> Verslag redactie Rosmalla over 2022	3
<i>Francien van den Heuvel</i> Eeuwenlange strijd voor droge voeten: deel 1	4
<i>Jo Versteijnen</i> Na al die jaren nog steeds een vurige wens	8
<i>Guido Robbens</i> Het Hoogveld-College (1975-1988): 13 jaar blijde treurnis	10
<i>Hein van der Flier</i> Het voetveer van Gewande	11
<i>Gerrit Mol</i> Vreemdelingen op Coudewater	14
<i>Michiel van Heumen</i> Foto onbekend (7)	16
<i>Hans Groenewoud</i> Beschermheiligen en meer...	18
<i>Jo Versteijnen</i> Een geschenk met een vraagteken	21
<i>Jo Versteijnen</i> Reactie op Foto onbekend uit Rosmalla no 1 van 2023	22
<i>Henk de Werd</i> Bisschoppelijke Kweekschool 1895	23
<i>Ad van Liempt</i> Een Rosmalense vervalser	29

Foto voorzijde omslag: Ansichtkaart psychiatrisch ziekenhuis Coudewater (zie pagina 14)

Foto achterzijde omslag: Ansichtkaart van Hintham 1911 (zie pagina 16)

Voorwoord

Redactie

Enkele weken geleden kwam er een NL-alert op onze telefoon naar aanleiding van een brand in de Hoff van Hollantlaan. Dat deed mij denken aan de manier waarop ons dorp reageerde als er brand was. Er was al een sirene die angstaanjagend loeide als er brand was. Wij sprongen als kind meteen op de fiets en waren in veel gevallen eerder bij de brand dan de brandweer en politie. Onderweg hoorden we wel waar we naar toe moesten fietsen, want het halve dorp rukte uit, waardoor de professionele hulpverleners moeilijk met hun bluswerk konden beginnen!

Zo gaat het niet met “oud nieuws”. Deze *Rosmalla* staat er vol van. Wie door afleveringen van *Rosmalla* bladert, zal weinig verhalen van vroeger missen. We zitten bijna aan de 125e aflevering. Er is heel veel verteld over de geschiedenis van ons dorpke. Er valt niet zo veel meer aan toe te voegen. Toch bijzonder dat onze “vaste” schrijvers er nog steeds in slagen ons bijzondere verhalen te vertellen. Geen wereldwonderen, want die kwamen in Rosmalen gelukkig niet voor. Wel verhalen over hard werken, rampen, armoe, maar ook feesten en samenkomsten. En taal, niet te vergeten. Dat zijn verhalen die we steeds opnieuw graag horen. Ze verbinden ons met onze ouders en wij kunnen ze doorgeven aan onze kinderen. Want ook zij worden hopelijk oud en zullen zich afvragen “hoe het zo gekomen is”. Dat blijft altijd “goed nieuws!”

Verslag redactie Rosmalla over 2022

Redactie

De redactie bestaat uit de volgende personen: Nieke Roos, Wouter Loeff, Hans Groenewoud, Wil Coppelmans, Michiel van Heumen, Wim van Son en Gerrit Mol. Wil Coppelmans zorgt vooral voor de lay-out, Wim van Son is de vertegenwoordiger van het bestuur bij de redactievergadering en Gerrit Mol is coördinator. Het drukwerk wordt verzorgd door het bedrijf Nextprint in 's-Hertogenbosch.

Het blad verscheen het afgelopen jaar vier keer. De omvang is meestal 32 of 36 pagina's. Er zijn 3 à 4 vaste schrijvers van artikelen en met enige regelmaat krijgen we ook stukken van incidentele schrijvers.

Voorafgaand aan de verschijning van elke *Rosmalla* vinden meestal twee redactiebijeenkomsten plaats. Gesproken wordt dan over vorm en inhoud van de ingezonden

stukken en er wordt gekeken of ze passen bij de doelstelling van *Rosmalla* en onze heemkundekring. Ook werd in het afgelopen jaar gediscussieerd over de samenhang tussen ons blad en de Nieuwsbrieven.

Verder is het overleg gestart over aanpassing van het formaat van het blad, de lay-out en het logo. Met goedvinden van ons bestuur van de heemkundekring is Ted Heijmans gevraagd op professionele wijze mee te werken aan een andere vormgeving. Ook dachten en denken we na over een betere manier om een register op te bouwen. We zijn niet tevreden over de toegankelijkheid van het huidige systeem.

Rosmalla verschijnt steeds aan het einde van elk kwartaal en de verspreiding wordt georganiseerd door Ine Pels.

Eeuwenlange strijd voor droge voeten: deel 1

Francien van den Heuvel

In het vorige nummer van *Rosmalla* maakte u kennis met de vele overstromingen die 's-Hertogenbosch en omgeving eeuwenlang troffen. Nu besteden wij op hoofdlijnen aandacht aan de preventieve maatregelen die genomen werden in de strijd tegen het water tot en met de achttiende eeuw. In een volgend nummer bespreken wij de maatregelen uit de negentiende en twintigste eeuw.

Vanaf Cuijk tot voorbij 's-Hertogenbosch vormde de Beerse Maas of Overlaat eeuwenlang een groene rivier als de waterstand in de Maas hoog stond. De boerderijen, landerijen en dorpen in het stroomgebied ondervonden de overlast. Om de complexiteit van het watersysteem duidelijk te maken, is het van belang om eerst de karakteristieken van de Maas en de Beerse Maas uiteen te zetten.

De Maas

De Maas wordt uitsluitend gevoed door regen, ze is een regenrivier. Het meeste water voert de rivier af in januari en februari als gevolg van de hoge neerslag in de Ardennen. 's Zomers voert ze met een gemiddelde afvoer van 100 m³/sec weinig water af. Het neerslagoverschot in haar stroomgebied is dan minimaal. In de winter is dit hoger en trad de Maas regelmatig buiten haar oevers. Met de groei van de bevolking ontstond zo de behoefte om de rivier te bedijken en zo de bewoners te beschermen tegen overtollig water. Het bedijken gebeurde vanaf de dertiende eeuw met als gevolg dat er een risico op dijkdoorbraken ontstond. Daarnaast zorgde de Elisabethsvloed van 1421 en de gevolgen daarvan voor een verandering van de stroomrichting van de Maas.

Deze liep in de Romeinse tijd vanaf Bokhoven en ten zuiden van Heusden richting Geertruidenberg. Vandaar naar de later verdrongen Zuid-Hollandse Waard, over een deel van het huidige eiland van Dordrecht, langs Westmaas en Maasdam, door het land van Putten uitmondend in de zee.¹ Na de Elisabethsvloed veranderde deze situatie: de Grote of Zuid-Hollandse Waard verdween onder water, Dordrecht kwam op een eiland te liggen en de Maas werd door bedijkingen gedwongen haar loop te verleggen naar Woudrichem. Daar mondde ze bij kasteel Loevestein uit in de Waal en daarmee verloor ze haar eigen uitgang op zee.² Dit betekende dat hoge waterstanden op de Waal de afwatering van de Maas in de Waal bemoeilijkten of belemmerden. Daardoor nam het risico op overstromingen toe.

Naast de gemeenschap bij kasteel Loevestein ontstonden er ook verbindingen tussen Waal en Maas bij Heerewaarden en Sint Andries zowel via het kanaal van Sint Andries als via de Heerewaardse Overlaten.³ Een verbinding ontstond waarschijnlijk rond 1599 (Tachtigjarige Oorlog) toen het kanaal van Sint Andries gegraven werd, toen nog het Schanse Gat genoemd.⁴ De opstandige gewesten bouwden ten noorden van Heerewaarden Fort de Voorne, ook Fort Nassau genaamd, en de Spanjaarden bouwden Fort Andries ten zuiden van dit dorp. Hierdoor had het kanaal aanvankelijk een strategische, militaire functie.⁵

Echter bij een hoge waterstand op de Waal of grote hoeveelheden ijs daar kwam veel water en ijs in de Maas terecht. Ook vormde het ontbreken van een doorlopende bedijking bij Heerewaarden een verhoogd risico om te voorkomen dat water en ijs uit de Waal naar de Maas stroomde en dreef.⁶ Dit dorp was slechts grotendeels met kaden omgeven. Deze kaden waren niet allen even hoog en bovendien lager dan de rivierdijken.⁷

De Maas leidde mede hierdoor in Noord-Brabant eeuwenlang tot water- en ijsoverlast vooral in de Maasdorpen Lith, Maren en Kessel maar de gevolgen waren ook ten westen van 's-Hertogenbosch merkbaar. Deze overlast werd nog versterkt door de aanleg van dijken waarmee men reeds in de twaalfde eeuw begon. Hierbij werkte men vanuit het westen stroomopwaarts in oostelijke richting. Daar waar de oevers van nature hoog genoeg waren, liet men bedijking achterwege zoals ten westen van Bokhoven. Hierdoor ontstond de Bokhovense Overlaat die als primaire functie had het heiwater uit de in het achterland gelegen polders af te voeren. Echter bij een hoge waterstand op de Maas drong het water hier naar binnen waardoor de polders ten westen van 's-Hertogenbosch nog meer water te verwerken kregen.⁸

Beerse Maas

De Beerse Maas, ook wel 'groene' rivier genoemd, ontstond in de late Middeleeuwen toen men bij het bedijken van de Maas tussen Gassel en Linden ter hoogte van Beers en tussen Katwijk en Cuijk twee stukken van respectievelijk 2500 en 800 meter onbedijkt liet. Arie de Geus (1788 – 1849), hoofdingenieur van Rijkswaterstaat in Noord-Brabant, vermoedde dat men de bedijking hier uit voorzorg achterwege liet. Zo behield men de mogelijkheid voor een zijdelingse afleiding van hoog Maaswater.¹⁰ Voor zover bekend was die afleiding in 1549 voor het

Afbeelding 1 Kaart van het land gelegen tussen de rivieren Maas, Waal en Rijn 1690 - 1735, papier 156 x 234mm, Rijksmuseum Amsterdam.⁹ Maas en Waal staan bij Heerewaarden en bij Kasteel Loevestein met elkaar in verbinding.

eerst noodzakelijk toen het Maaswater een uitweg over land zocht waar het niet alleen overlast opleverde voor de bewoners maar ook schade toebracht aan landbouwgronden.¹¹ Naarmate het Maaswater vaker over de onbedijkte stukken vloeide en de overlast daarmee toenam, ontwierpen deskundigen een systeem van overlaten die samen het Beerse Overlaatsysteem vormden.¹² Dit strekte zich uit van Grave tot 's-Hertogenbosch en waterde vervolgens bij Fort Crèvecoeur op de rivier de Dieze af. Als de waterstand daar echter te hoog was, vloeide het water verder westwaarts de Langstraat in totdat er afwatering mogelijk was in de Amer. Door het aanleggen van dwarsdijken zoals de Groenendijk bij Haren in 1569 en de Erfdijk bij Herpen, probeerde men de wateroverlast te compartimenteren maar bij grote hoeveelheden water baatte dit niet.

Aanvankelijk was er nog sprake van incidentele overstromingen, maar in de loop van de achttiende eeuw vormde deze overlaat zich bijna ieder jaar gedurende enkele dagen of maanden.¹³ Zo werkte de overlaat van 1770 tot 1843

ruim honderd keer, waarvan waarschijnlijk achttien keer een met ijs bezette Maas de oorzaak was. In 1774 werkte de Beerse Maas zelfs 50 etmalen! Als de Maasdijken dan ook nog doorbraken, betekende dit een bedreiging van meerdere zijden voor de Maasdorpen en 's-Hertogenbosch. De 'Beers ging om' als de Maas bij Grave het peil bereikte van 10,03 el boven Amsterdams Peil (AP).¹⁴ In 1920 werd dit peil verhoogd tot 10,80m+Normaal Amsterdams Peil (NAP) maar het zou nog tot 1942 duren voordat het tot sluiting kwam van de overlaat.¹⁵ Toen kwam er een einde aan de jaarlijkse wateroverlast die het noordoostelijk deel van Noord-Brabant eeuwenlang trof.

Schouwen van dijken

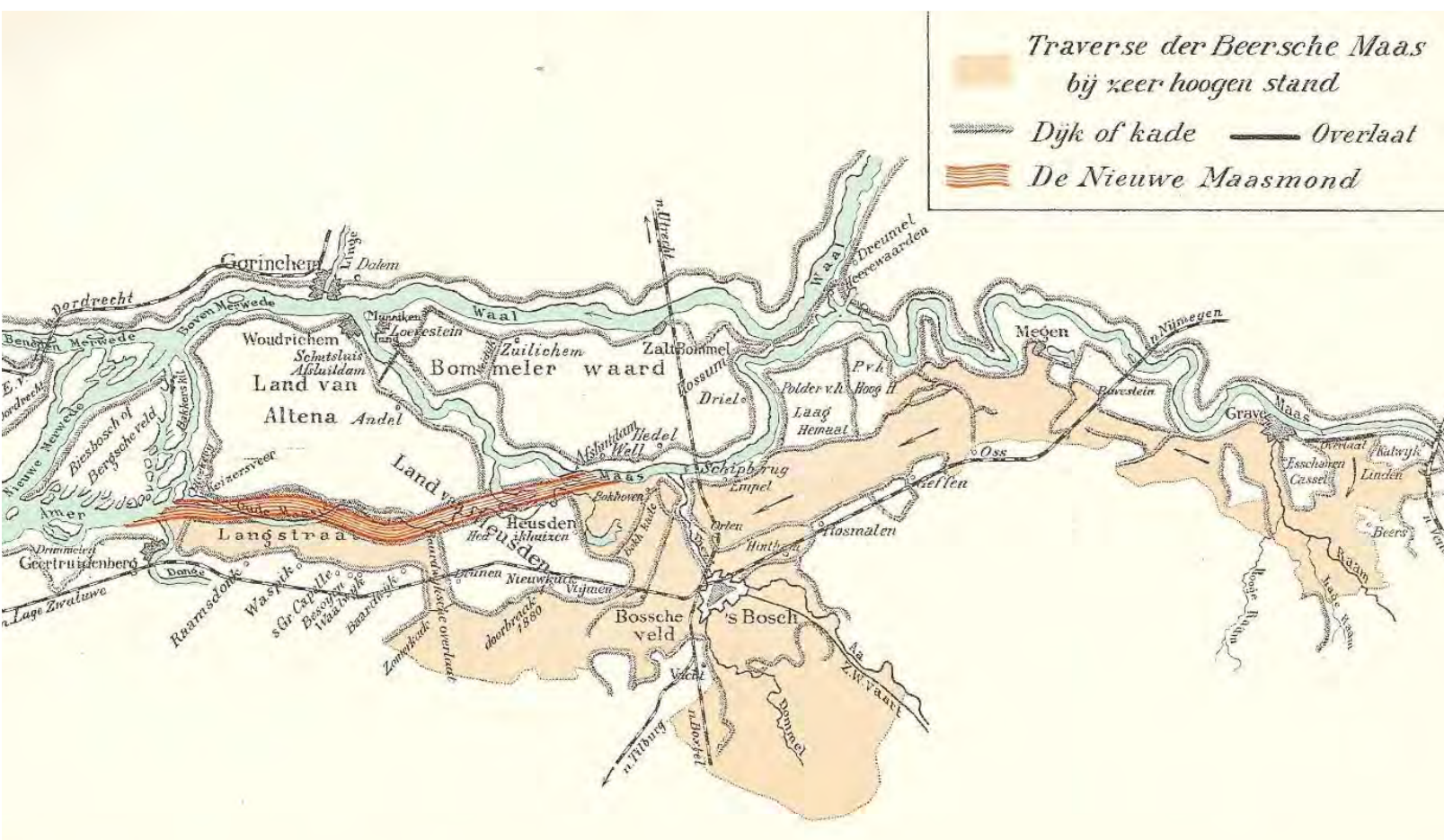
Een van de eerst genomen preventieve maatregelen is het schouwen van dijken. Al in het hertogdom Brabant kreeg de hoogschout van 's-Hertogenbosch, als de eerste vertegenwoordiger van de hertog, in 1331 het schouwrecht toegekend over de Groenendijk. Deze binnendijk verbond de Maasdijk bij Haren met de hogere zandgronden bij

Berghem. Hij was aangelegd in de veertiende eeuw ter voorkoming van wateroverlast afkomstig van het Beerse Maaswater, in het Land van Megen en het Kwartier van Maasland. In 1360 breidde dit schouwrecht uit tot de Maasdijk vanaf de Dieze tot aan Grave toe.¹⁷ Op verzoek van de hoogschout, Philip van Brecht, werd dit recht in 1618 opnieuw bevestigd door Albrecht en Isabella, aarts-hertogen van Oostenrijk, landvoogd en landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden. Albrecht was tevens hertog van Brabant. Het recht beperkte zich niet tot schouwen maar ook het visiteren en repareren van dijken met de bijgelegen plaatsen van Grave tot aan de Dieze. In tijden van watersnood als de dijken gevaar liepen of doorbraken en het land schade ondervond, mocht de hoogschout de dijk laten repareren en de kosten ervan verhalen op de ver-

Overige preventie

Buiten dit vastgelegde schouwrecht kwam de hoogschout ook in actie tijdens gevaarlijke situaties. Nadat hij in 1764 van de stadhouder vernam dat het sterk wassende water een deel van de weg naar Rosmalen wegsloeg, belegde hij direct een vergadering met de heemraden om de toestand van de dijken en het openen van de sluizen te bespreken.¹⁹ Hierdoor creëerde men een kunstmatige inundatie met tegendruk op de dijken. Bij iedere hoogwaterperiode bogen de polderbestuurders zich opnieuw over de situatie om een afweging te maken.²⁰ Maar ook de waterschappen zelf vervulden een actieve rol om de dijken in hun polders in een goede staat te behouden. Zo werd er in augustus 1785 bij aanhoudend wassend water een dam gelegd in het Bossche Veld om daarmee de

Afbeelding 2 Traverse van de Beerse Maas (na verlegging van de Maasmond die in 1904 gereed kwam).¹⁶

antwoordelijke ingelanden. Hij had tevens de taak en het recht om de dijken en weteringen te schouwen en de geërfden aan te spreken op het ruimen van verstoppingen en schoonhouden van de weteringen.¹⁸

inundatie van de polder te voorkomen. Daarnaast werden de rivieren en beken regelmatig opgeruimd en schoongemaakt, immers een waterweg waarin zich veel afval bevindt, staat een snelle afvoer van water in de weg.

Baardwijkse Overlaat

Een van de belangrijkste maatregelen in de achttiende eeuw is de aanleg van de Baardwijkse Overlaat, ten westen van 's-Hertogenbosch. Al na de watersnood van 1658 werkte de Bossche landmeter Jeremias Bastingius een plan uit voor zo'n overlaat. Hij zag een oplossing in de aanleg van een afwateringskanaal in de richting van Drunen en Waalwijk.²¹ Het Bossche stadsbestuur probeerde tevergeefs medestanders te vinden om dit plan uit te voeren. De tegenstand kwam niet alleen uit de Hollandse en Gelderse steden als Zaltbommel, Tiel en Gorinchem maar ook van de dorpen in de Langstraat. Met name Engelbrecht van Immerseel, heer van Loon op Zand (1610-1652), hield de uitvoering tegen. Hij zag het niet zitten dat het noorden van zijn heerlijkheid regelmatig zou worden overstroomd.

22

Bijna een eeuw later, na de kerstvloed van 1740 kreeg het plan nieuwe aandacht. De burgemeester van Gorinchem, Martinus van Barneveldt (1691-1775) liet een plan uitwerken dat gebaseerd was op het idee van Bastingius. Hoewel de deskundigen het niet eens waren over het resultaat, werd er na de 'verschrikkelijke' watersnood van 1757 besloten tot aanleg van de Baardwijkse Overlaat. De overlaat zou een gunstige uitwerking hebben voor de dorpen in de Bommelerwaard, het Land van Heusden en Altena en de dorpen in de Meierij en nabij de Maas. Ook 's-Hertogenbosch zou naar verwachting watervrij blijven.²³ Echter dit resultaat werd niet behaald, de overlaat zorgde wel voor een verbeterde afvoer van overstromingswater ten westen van 's-Hertogenbosch maar voldeed slechts in geringe mate aan het beoogde doel. Het zou nog ruim een eeuw duren voordat er besloten werd tot meer doeltreffende oplossingen.

Tot slot

Reeds in de veertiende eeuw werden er preventieve maatregelen genomen in de strijd tegen het steeds terugkerende hoog water. Echter de complexe situatie en het ontbreken van een centraal geleide eenheidsstaat waarin prioriteit ontwikkeld kon worden voor een adequate waterbeheersing, zorgde ervoor dat veel maatregelen het karakter droegen van: dweilen met de kraan open.

1. A. de Geus, *Verhandeling over de waterweeg- en waterloopkunde, toegepast op de rivieren in het algemeen, en in het bijzonder op de stroomen in ons vaderland* (Arnhem 1843) 132.
2. Johan Hendrik van Heurn, *Historie der stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch vierde deel 1729-1766* (Utrecht 1778) 215.
3. Gemeenschap is een waterstaatkundige term die gebruikt wordt als twee waterwegen met elkaar in verbinding staan. Tot 1734 kwamen hier drie verbindingen voor.
4. A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden tiende deel* (Gorinchem 1847) 111.
5. Er is geen eenduidigheid in de literatuur omtrent het ontstaan van het kanaal van Sint Andries. Van der Aa vermeldt 1599 terwijl Krayenhoff verwijst naar een kaart die Jan Wagenaar gepubliceerd heeft in deel twee van zijn *Vaderlandse Historie* en waarop in 870 al een verbinding tussen Maas en Waal lijkt te bestaan. Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek tiende deel*, 111. Baron Krayenhoff, *Proeve van ontwerp tot scheiding der rivieren de Whaal en de boven-Maas en het doen afloopen dezer laatste, over hare oude bedding op het Bergsche Veld* (Nijmegen 1823) 90.
6. Krayenhoff, *Proeve van ontwerp tot scheiding der rivieren*, 90.
7. A.A. Beekman, *Nederland als polderland* (Zutphen 1932) 45.
8. N.H. Nierstrasz, *De watervrijmaking van 's-Hertogenbosch en het plan van het gemeentebestuur van februari 1877* ('s-Hertogenbosch z.j.) 4.
9. Kaart van het land gelegen tussen de rivieren Maas, Waal en Rijn. Onderaan drie naakte vechtende kindertjes bij de cartouche met titel. Onderdeel van een atlas met 223 kaarten van landen en steden en oorlogstaferelen in Europa in de periode ca. 1690-1735. www.rijksmuseum.nl, objectnummer BI-B-FM-090-168, gedownload 18 september 2018.
10. De Geus, *Geschiedkundige beschrijving der overlaten*, 1.
11. Jan Pilon, 'Van overlaat tot bandijk. Een kleine geschiedenis van de Beerse Maas' in: Alex van Heezik red., *Zoals ook zee zich terugtrekt en leegte achterlaat* (Den Haag 2001) 59-72 aldaar 62.
12. Pilon, 'Van overlaat tot bandijk', 62.
13. Chr. de Bont en G.J. Maas, *Tussen Grave en Ravenstein Archeologische verwachtingen langs de boorden en in het winterbed van de Maas vanuit fysisch en historische geografisch perspectief Altierra rapport 762* (Wageningen 2003) 20.
14. De Geus, *Geschiedkundige beschrijving der overlaten*, 1-6.
15. Pilon, 'Van overlaat tot bandijk', 68.
16. <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-beerse-overlaat>, gedownload 25 oktober 2016.
17. Henk Buijks, *675 jaar waterschappen in de Maaskant 1309 – 1984* (2e druk; Oss 1987) 11.
18. Octrooi van de hoogschout van 's-Hertogenbosch, in zijn kwaliteit van hoogdijkgraaf, aangaande het onderhoud van de dijken, verleend door de aartshertogen Albert en Isabella, 1618, Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), 7421 Polder van der Eigen 1309-1842, inv.nr. 7.
19. Resoluties en notulen van de dijkstoel 13 en 15 november 1764, BHIC, 7421 Polder van der Eigen 1309-1842, inv.nr. 20.
20. Resoluties en notulen van de dijkstoel 19 januari 1766, 4 december 1769, 8 en 24 november 1770, 17 juni 1771, 19 januari 1772 en 19 januari 1773, BHIC, 7421 Polder van der Eigen 1309-1842, inv.nr. 20.
21. Memorie door J. Bastingius d.d. 7 september 1658, Afdeling Erfgoed 's-Hertogenbosch (A.E.), 001 Oud Stadsarchief (OSA), inv.nr. 5632.
22. F.G.J. van Rijckevorsel, *Bijdrage tot een nadere kennis van de gebrekke waterlossing en het ontworpen kanaal van uitwatering der Boven-Maaspolders en de landen in de omstreken van 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1848) 41-42 en Lauran Toorians, *Zandloper; Landschap en geschiedenis van het Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen en omgeving* (Tilburg 2008) 74 - 76.
23. 10 november 1757 Rapport B.J. de Roy, A.E., 001 OSA, inv.nr. 5631 Stukken betreffende de Baardwijkse Overlaat.

Na al die jaren nog steeds een vurige wens

Jo Versteijnen

Zoekende in wat oude *Rosmalla's* kwam ik in een lustrum-uitgave van ons blad nl. de *Rosmalla extra* uit 1995 een artikel tegen dat nu, na al die jaren, nog steeds actueel is.

Rosmalen wil een eigen heemhuis

Ook in de beginjaren van de Heemkundekring Rosmalen was er al het vurige verlangen om over een eigen honk te kunnen beschikken waar tentoonstellingen konden worden gehouden en waar de vrijwilligers in alle rust aan de mooie collectie, die steeds groter en interessanter gaat worden, zouden kunnen werken.

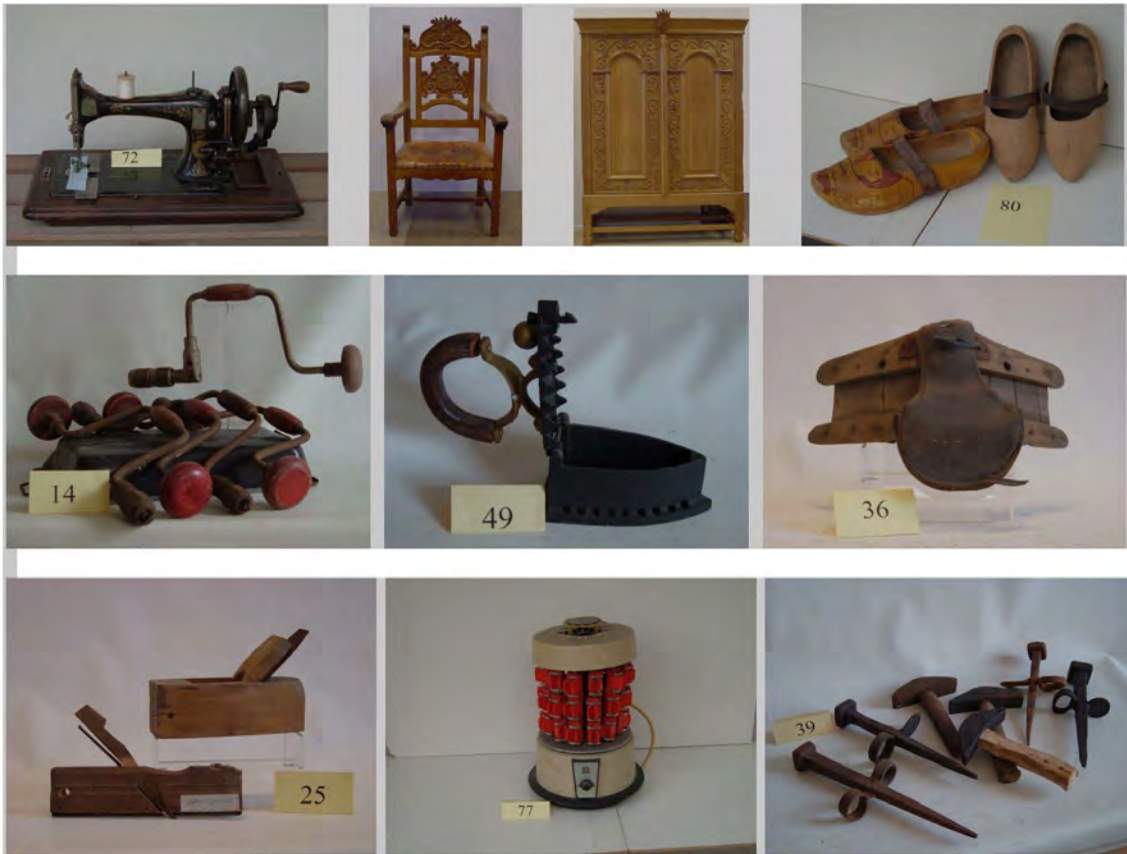
Zeker in het huidige digitale tijdperk is het belangrijk dat de vrijwilligers in alle rust en met de juiste middelen aan de collectie kunnen werken in een gezonde omgeving en niet weggestopt in een kelder/bunker. Het eerste onderkomen voor de Heemkundekring was een lokaaltje in cultureel centrum De Bron.

Na de jaren in het te kleine lokaaltje van De Bron kwam een heel mooi en ideaal project uit de hoge hoed. De Heemkunde kreeg de beschikking over een riante ruimte in het hoofdgebouw van Coudewater. Maar jammer genoeg kwam ook aan die weelde na enkele jaren een einde.

Via diverse tussenstops, zoals Coudewater-toren en de Bernadettekerk is ons heemhuis nu gevestigd in Perron-3.

Prima, maar we blijven toch maar hopen op betere tijden en een “eigen” onderkomen.

Eigen collectie blijft groeien

Rosmalen wil eigen 'heemhuis'

Van onze correspondent

ROSMALEN – De Heemkundekring Rosmalen heeft bij de gemeente een plan aangekaart voor de realisatie van een eigen 'heemhuis'. In zo'n eigen onderkomen zou de heemkundekring een museum willen inrichten voor de almaar groeiende eigen collectie foto's, documenten, kledingstukken, huishoudelijke spullen en landbouwwerktuigen.

Ook kan het 'heemhuis' onderdak bieden aan de vele activiteiten van de werkgroepen, de thema-avonden en het bestuur. „De Heemkundekring bestaat nu vijf jaar en we hebben in De Bron een eigen, niet zo grote ruimte. Daar zijn we overigens best content mee”, vertelt voorzitter Theo Derksen van de heemkundekring. „Maar we krijgen hoe langer hoe meer spullen. In De Bron kunnen we lang niet alles kwijt. En zeker geen grote dingen zoals een karmolen en dergelijke. Die grote stukken zijn op de gemeentewerf opgeslagen. Foto's en documenten liggen opgestapeld in onze kasten. Omdat we nu zo moeten woekeken met de ruimte, kunnen we onze spullen niet permanent laten zien. Heel jammer, want dan zouden de mensen die ons iets gegeven hebben, ook kunnen zien wat er mee gebeurt.” Voor iedereen die geïnteres-

seerd is, zou de Rosmalense historie toegankelijker zijn. Ook zou de Heemkundekring met permanente tentoonstellingen excursies kunnen organiseren voor de schooljeugd. „We hebben met ons idee voor een 'heemhuis' bij de gemeente aangeklopt, omdat we dachten dat er een pand in het centrum zou vrijkomen dat ideaal voor een museum zou zijn”, aldus Derksen. „De verkoop van dit pand blijkt echter niet door te gaan. Nu ligt de vraag nog steeds bij de gemeente. We beseffen wel dat er met de aankoop van een pand een behevel geld gemoeid is. Vooral nog is ons idee een vrome wens om alle spullen en activiteiten bij elkaar te krijgen. Ik weet wel dat het andere heemkundekringen in bijvoorbeeld Heesch, Den Dungen en Zeeland wel gelukt is om een permanente expositieruimte rond te krijgen.”

Dit is nog maar een kleine greep uit de voorwerpen die in de loop der jaren zijn verzameld of geschonken. Dit zijn nog maar de kleine voorwerpen.

De grote, vooral boerengereedschappen hebben we na het verlaten van de ruimte op Coudewater en de opslag in de Bernadettekerk al op moeten ruimen, omdat op de volgende locaties geen ruimte was.

In de loop der jaren is daar nog de prachtige collectie maquettes van Cor Verstegen bijgekomen en ook nu worden er nog meer mooie maquettes gemaakt die ook weer een plek nodig hebben.

De diverse Heemkundekringen begrijpen ook wel dat het in de huidige tijd steeds moeilijker wordt om over een eigen ruim heemhuis met ruimte voor tentoonstellingen te kunnen beschikken. Ook de aanpak is veranderd. Toen de Heemkunde in 1989 werd opgericht was er nog geen computer beschikbaar. Nu zijn de gegevens/afbeeldingen veelal digitaal beschikbaar en gaan de voorwerpen naar een museum.

<<< Het betreffende artikel uit 1995

Het Hoogveld-College (1975-1988): 13 jaar blij treurnis

Guido Robbens

In 1975 opende de nieuwe school in Hintham haar deuren: het Hoogveld-College (Havo/VWO), bedoeld als derde middelbare school van de katholieke Brabantse Vereniging voor Middelbaar Onderwijs OMO in de regio Den Bosch, naast het overvolle Sint-Janslyceum en het Jeroen Bosch-College.

In 1976 werd ik er benoemd en de toenmalige rector beloofde het personeel dat de nieuwe school binnen 4 jaar zou worden gebouwd. In werkelijkheid werd de nieuwbouw pas 13 jaar later gerealiseerd met de naam 'Rodenborch-College', een school voor Mavo, Havo, VWO, ontstaan uit een fusie van het Hoogveld-College en de Sparrenburg Mavo.

Die 13 jaar waren voor docenten turbulente tijden. Het bouw materiaal was derderangs en bestond deels uit spaanplaat dat in de beginjaren nog formaldehyde bevatte; dat merkte je aan je geïrriteerde, tranende ogen bij een toiletbezoek. Ook vormde de gehorigheid een probleem: docenten die in hun les aan het woord waren, werden soms overstemd door de collega van een aangrenzend lokaal, die met schallende stem zijn eigen geleerdheid debiteerde. Leerlingen vonden het amusant want zo konden ze twee lessen tegelijk volgen. Op het laatst was het houtwerk onder de tegels zo verrot, dat beweeglijke leerlingen die op hun stoel wiebelden, ineens 20 centimeter door de vloer zakten. Ze werden er wel rustiger door. Wat je daaronder dan te zien kreeg, leek op een illegale champignonkwekerij.

Als je in de winter in je lokaal aankwam, was de waakvlam van de gaskachel vaak door de wind uitgewaaid. In de vrieskou moest je dan op je knieën proberen om met een lucifer de kachel weer aan de praat te krijgen. Die gaskachels waren voor sommige tuchteloze leerlingen een vilein genot: als je in de pauze je thee uit het plastic bekertje gedronken had, zette je hem op de kachel

talisman

portret etende leerlingen

waarna een verbrande-plasticgeur zich door de gangen verspreidde, waardoor stinkbommen overbodig werden. Ook kunstbloemen besproeid met eau de toilette werden op de hete kachels gegooid; als er een overtreffende trap voor stank zou bestaan...

lerarencabaret

In 1987 typeerde de inspectie de school als het "Hoge Noodcollege". De leerlingentoiletten waren nogal eens verstopt ("Meneer, als je doortrekt, komt alles weer naar boven"). Desondanks hadden scheef hangende luxaflexjes en flinke muizenpopulaties voor sommige leerlingen in die laatste periode een romantisch tintje, dat ze later misten bij de strakke nieuwbouw van het Rodenborch-College.

Rond 1983 deed de computer zijn intrede, in de vorm van de Commodore 64. Eén docent, niet zo vertrouwd met die nieuwe realiteit, tikte in word perfect zijn allereerste zinnen in en was verbaasd dat de computer geen antwoord gaf.

Ondanks alle in opvoedkundig opzicht troosteloze randvoorwaarden was er onder de docenten veel idealisme in de vorm van grote aandacht voor kunst, literatuur en cultuur. Elk jaar werden in De Kentering de "Culturele Avonden" georganiseerd met cabaret, zang en dans van leerlingen en docenten. De festiviteiten rond het tienjarig bestaan waren dankzij het lerarencabaret onvergetelijk.

Vrijdag 23 december 1988 was de laatste lesdag en tevens het levenseinde van het Hoogveld-College. Voor docenten en medewerkers stond op die vrijdagmiddag een memorabel eindfeestje op de agenda dat stevig uit de hand liep, omdat sommige docenten aantoonde dat ze behalve onderwijskundige kwaliteiten, met een borreltje op ook goede sloperskwaliteiten bezaten.

Het voetveer van Gewande

Hein van der Flier

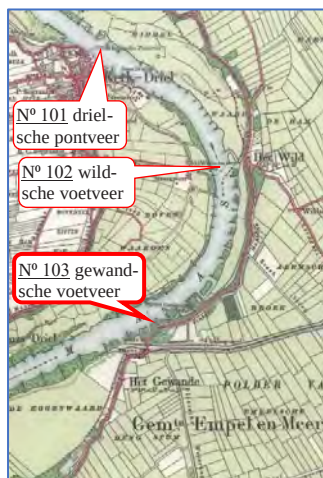
Een bijzonder paaltje

Twintig jaar geleden liep ik eens over de zomerdijk van de Maasuiterswaarden bij Empel. Op een bepaalde plaats was langs die dijk puin gestort en daartussen bevond zich een bewerkte steen die mijn aandacht trok. Hij was beschadigd en zat onder de modder. Ik nam hem mee en nadat hij schoon was gemaakt, bleken er de cijfers 03 op te staan (zie foto).

Kortgeleden kwam ik erachter dat dit paal 'No. 103' is. Op de topografische kaart uit 1895 vinden we dit nummer

Paaltje n° 103, dat bij het voetveer van Gewande stond

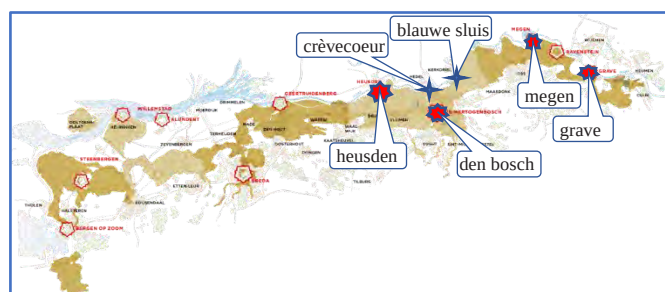

Voetveren op topokaart 1895

terug bij het 'Gewandsche voetveer'. Stroomopwaarts zien we de veren N° 101 en 102. Daaruit leid ik af dat er vanaf de grens met België nog 100 veren lagen! Hoe kwamen dit puin en die steen dan bij Empel terecht? Dat was heel eenvoudig. Destijds bestond het Maximakanaal nog niet. Het materiaal werd twee kilometer stroomafwaarts gestort. Het Gewandsche veer werd bediend vanuit herberg - nu restaurant 'Blauwe Sluis'. Sinds wanneer ligt die daar? Dat was na de renovatie van fort 'Blauwe Sluis' in 1748. Om te weten hoe de herberg er kwam, is meer kennis over de renovatie van dit fort nodig. (Kijk ook naar het prachtige tijdstuk over dit fort, dat Peter van Hoek en Piet en Jos Korsten maakten.)

De Zuiderwaterlinie

Een bijna vergeten periode uit de vaderlandse geschiedenis is de aanval die Frankrijk in 1747 op ons land uitvoerde. Steden in Zeeuws-Vlaanderen werden veroverd en Bergen op Zoom gaf zich over. De vrede werd snel gesloten en de regering begon ter bescherming van Holland met de renovatie van de Zuiderwaterlinie. Die linie bestond uit vestingsteden, forten en inundatiegebieden tussen Bergen op Zoom en Nijmegen (zie kaartje). Heusden, Den Bosch, Megen en Grave maakten er deel van uit. De forten Crèvecoeur, Orthen en Blauwe Sluis bij Den Bosch werden gerenoveerd.

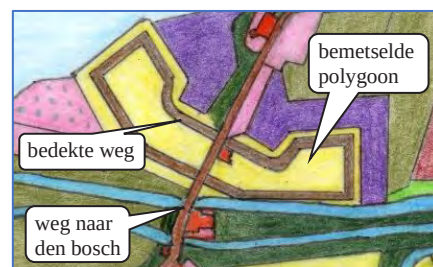

De Zuiderwaterlinie met de genoemde steden en forten

Fort Blauwe Sluis

Het fort bij Gewande krijgt in 1748 de naam van de waterkering in de Hertogwetering. Die sluis dankt zijn naam aan de grijsblauwe steen waarin hij is uitgevoerd. Door die sluis wordt het water van de polder Hoog Hemaal naar de Maas afgevoerd en bij hoge waterstanden wordt daarvoor voorkomen dat Maaswater de polder instroomt. Het leger bewaakt met dit fort de weg naar Den Bosch.

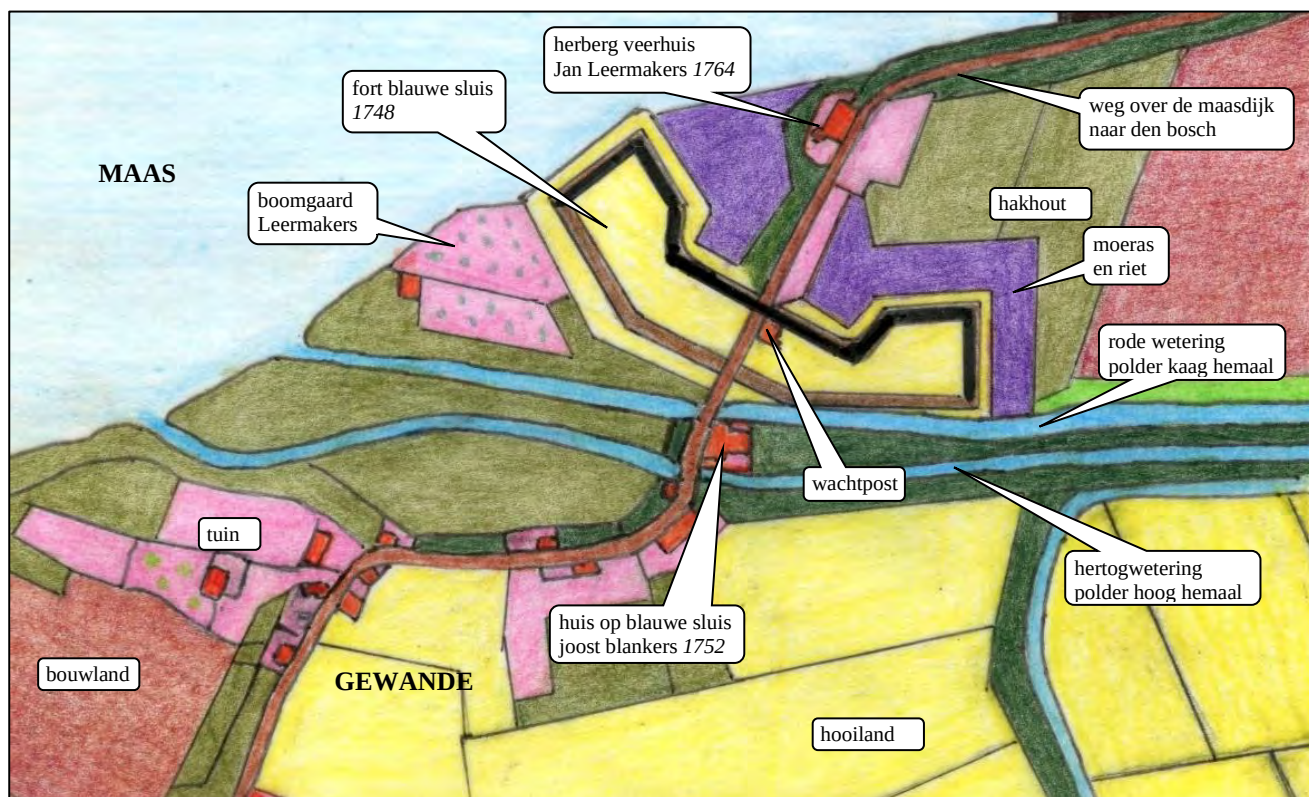
De schans wordt dat jaar aangepast. Er komt een fort volgens de laatste mode. Dat ziet er zo uit.¹ Achter een gracht en een aarden wal ligt een 'bedekte weg' van

De opbouw van fort Blauwe Sluis in 1748

waaraf het fort wordt verdedigd: de primaire linie. Als de vijand deze bereikt, verdedigt men het fort vanaf de tweede linie: de twee 'bemetselede' polygoon.

Niet alleen het tegenhouden van een buitenlandse vijand was het doel van dit fort bij Gewande. Zoals we lazen was Blauwe Sluis deel van een waterlinie. Uit een antwoord van de Raad van State in mei 1748 aan de besturen van de polders Hoog en Laag Hemaal blijkt wat de consequenties van de tweede functie konden zijn.²

De polderbesturen vroegen om de balken die voor de Blauwe en de Rode Sluis waren geplaatst te verwijderen. Daardoor was de afvoer van water geblokkeerd met als gevolg dat de gronden in de polder niet bruikbaar waren. De legerleiding had dat bewust gedaan om door deze inundatie over een waterreservoir te beschikken. In geval van oorlog kon dat water worden gebruikt om de omgeving van Den Bosch snel onder water te zetten. De Raad van State antwoordt dat de polders,

‘geïnunderd gehouden dienen te worden, en bevonden dat tot securiteit van de stad de inundatie nog steeds van de uiterste noodzakelijkheid is.’

Hieruit blijkt dat fort Blauwe Sluis ook tot doel had om de Blauwe en de Rode Sluis te beschermen als de waterlinie functioneerde en de polder Hoog en Laag Hemaal geïnunderd waren. Ook leid ik hieruit af dat polder Van der Eijgen bij Rosmalen dat jaar niet onder water stond!

Over de aanleg van dit fort weten we het volgende. Aanemer Arie Verhellouw breekt de 3 à 4 woningen af die in de weg staan, voert het grond- en het metselwerk uit en bouwt een wachtpost. De totale kosten bedragen 14.700 gulden. Er was ook een palissade rond dit fort gepland en het materiaal daarvoor is in december 1748 beschikbaar. Dan wordt geconstateerd dat plaatsing niet meer nodig is, want de oorlogsdreiging is verdwenen.³

Hoe werd dit fort gebruikt? Dat blijkt uit een brief die Joost Blankers in maart 1752 schrijft aan de Raad van State.⁴ Joost is schepen van Maren en gecommitteerde van de polder Laag-Hemaal. Hij woont in een groot huis op de Blauwe Sluis en is aangesteld om hand- en spandiensten te verlenen aan de wachtpost. Die houden in:

- De zorg voor de aanwezigheid van turf en kaarsen;
- De schoonmaak van de wachtpost 2 maal per week;
- Het bijvullen van strozakken eens per twee weken;
- De wekelijkse controle van de wachtpost met de sergeant van dienst bij de aflossing van de wacht.

Toen de wachtpost in de winter onder water stond, liet Joost de soldaten in zijn huis logeren. Hij vroeg in 1750 om een passend salaris, maar kreeg nog geen antwoord. Uit zijn brief blijkt dat het fort een kleine bezetting heeft.

Jan Leermakers bouwt herberg Blauwe Sluis

De herberg is vermoedelijk omstreeks 1760 gebouwd. In 1777 maakt dit gebouw onderdeel uit van de nalatenschap van Jan Driessen Leermakers en Ida van den Heuvel. Zeker is dat dit echtpaar in juni 1764 in Gewande woont. Hoe kwamen Jan en Ida aan dit bedrijf op die plek?

Jan Hubert van den Heuvel was ingenieur en gaf van 1747 tot 1750 als kapitein van de Genie leiding aan de vernieuwingen van fort Blauwe Sluis en andere verdedigingswerken rond Den Bosch. Vermoedelijk was hij een broer van Ida. Daarvoor zijn twee sterke aanwijzingen:

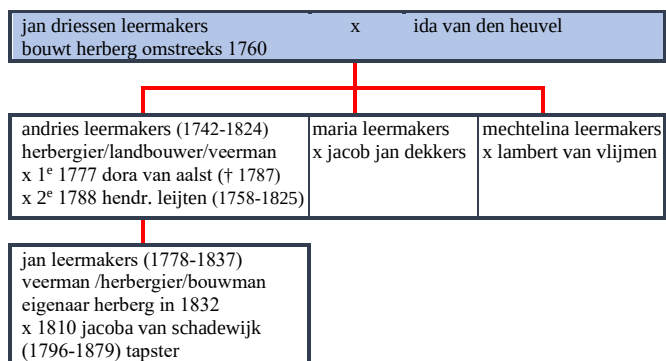
- Zowel Jan Hubert als Ida van den Heuvel hebben een dochter die de bijzondere naam 'Mechtelina' draagt⁵
- De rol die Joost Blankers vervulde voor de wachtpost, zal zijn overgenomen door deze herberg. Gezien de ligging bij het fort, moet het leger met de bouw hebben ingestemd. Jan Hubert kan hierbij hebben bemiddeld.

Andries Leermakers, tweede eigenaar van de herberg

In februari 1777 verdelen de kinderen van Jan en Ida de erfenis in drie porties. Andries kiest voor:⁶

'Huijs en hof, staande en geleege te Gewanden onder Maaren aan den Maasdijk, belent oost den Maasdijk, west Willem Martens weijken, zijden de Schans en noorden de Maas.'

Daarbij hoort een boomgaard achter de Schans (zie tekening) en twee stukken land in de Koornwaard: samen 1½ hectare. Omdat deze portie groter is dan de andere twee, betaalt Jan zijn zwagers ieder 50 gulden. Dat zijn: Lambert van Vlijmen en Jacob Jan Dekkers (zie schema).

Andries trouwt in november 1777 in de hervormde kerk van Driel met Dora van Aalst. De bruidegom is 35 jaar. Het echtpaar krijgt vier kinderen, die in de katholieke kerk

van Maren worden gedoopt. Dat zijn: Jan, Adriaan en de tweeling Theo en Ida. In januari 1787 sterft hun moeder. Voordat Andries het jaar daarop hertrouwt, laat hij een staat van 'erfelijke goederen' opmaken.⁷ We komen hierdoor te weten dat hij op 45-jarige leeftijd de herberg, de boomgaard en vier hectare land bezit. Uit het gereedschap blijkt dat de agrarische tak van bedrijf die op de veeteelt is gericht. Voor de veerdienst 's winter heeft hij een slee!

- Schippersgereedschap: een trekschuit, een roeiboot om over te zetten en een ijslee;
- Boerengereedschap: o.a. een hoogkar voor vervoer van hooi, een aardkar voor de mest, 7 beugels om trappen van koeien te voorkomen en een karnton om boter te maken.

Hendrica Leijten en Andries trouwen in 1788. Dit tweede huwelijk duurt 35 jaar. Andries sterft in 1824 en bereikt de leeftijd van 83 jaar. Hendrica sterft één jaar later. Zijn zoon Jan Leermakers is in 1832 de eigenaar.

De herberg - gebouwd omstreeks 1760 - staat ruim 2½ eeuw later nog steeds op dezelfde plaats aan de Maasdijk (zie foto). Achter de herberg meerde het voetveer aan.

Blauwe Sluis, winter 1902/03

Blauwe Sluis, winter 2022/23

Het voetveer van Gewande

Zoals alle grote rivieren vormt de Maas een natuurlijke grens en een barrière voor wie naar de overkant wil. Omstreeks 1900 waren er veel veerdiensten om mensen en vracht over te zetten. (De brug bij Grave was vanaf 1927 de eerste vaste verbinding met over de Maas in Noord-Brabant.) Veel van die pontveren verdwenen in de 20e eeuw als gevolg van motorisering en schaalvergroting en de gestelde eisen. Het paaltje van het veer bij Gewande herinnert ons aan deze pontjes, die deel uitmaakten van de fijnmazige structuur van wegen en paden tussen Rosmalen en de Bommelerwaard.

¹ SOM1029: sluizencomplex en fort Gewande en BHIC, toegang 178 (Raad van State), inv. nr. 363, 141r.

² BHIC, toegang 178 (Raad van State), inv. nr. 358, 307v.

³ BHIC, toegang 178 (Raad van State), inv. nr. 359, 825r.

⁴ BHIC, toegang 178 (Raad van State), inv. nr. 369, 268v.

⁵ Zu-RAZ, toegang 0137 (weeskamer Zutphen), inv. nr. 13, nr. 234.

⁶ BHIC, toegang 7313 (schepenbank Maren), inv. nr. 23, p. 202-209.

⁷ BHIC, toegang 7313 (schepenbank Maren), inv. nr. 38, p. 421-428.

Vreemdelingen op Coudewater

Gerrit Mol

Onlangs hoorde ik van een omwonende van Coudewater dat er in de vijftiger jaren niet alleen psychiatrische patiënten in Coudewater woonden, maar ook anderen die om een of andere reden in ons ziekenhuis verbleven. Dat bracht mij op het idee om in de uitvoerige beschrijving van Poelman in *Rosmalla* in de jaren negentig (Van klooster tot psychiatrische inrichting) op zoek te gaan naar “bijzondere” bewoners van klooster Coudewater.

Het verhaal van de stichting van klooster Coudewater is genoegzaam bekend. Vrouwe Milla van Campen, die hierin een grote rol speelt, moest ook van verre gehaald worden. De eerste bewoners werden volgens de kronieken gehaald uit “die stat van Bizantie in Vranckrijk”. Opgemerkt mag worden dat diezelfde kronieken vermelden dat er onder de geleerde mannen die de waarheid van de stichting van het klooster moesten onderzoeken ook “gheleerde mannen en prochiaene van Roosmalen waren”. Zoek toch in de vreemde niet wat je eigen dorp je biedt, zou ik zeggen!

In Handschrift 41 van het Vorstelijk Archief te Anholt (Duitsland) wordt verteld over mysterieuze figuren die zich op het terrein van Coudewater schuilhielden en die met “heescher screyelycker stemmen” riepen dat ze moesten vluchten!

In 1438 wordt ene Pater Severinus naar klooster Coudewater gehaald. De man was Birgittijn in het klooster II

Paraiso in Florence en wordt hier confessor (biechtvader). Hij zorgde ook voor allerlei regels die in een Birgittijnenklooster gebruikelijk waren. Ook zijn er twijfelachtige verhalen dat stichteres Milla van Campen enkele Birgittinessen uit Besançon in Frankrijk gehaald zou hebben om een eerste kern van een Birgittinessenconvent Coudewater te hebben. Later werden er ook nog vier zusters uit Stralsund in Zweden gehaald om het klooster nieuw leven in te blazen. Om dezelfde reden wordt in 1456 ene pater Paulus Julhase via de paus naar Coudewater gehaald. Hij scheen uitstekend te functioneren als een soort overste van het klooster dat inmiddels zowel vrouwen als mannen huisvestte.

In 1454 klopten midden in de nacht bewoners uit de omgeving bij het klooster aan om bescherming te zoeken tegen een gevaarlijke dievenbende, de zogenaamde “Moordbranders”. Binnen de kloostermuren achtte men zich blijkbaar veilig. In dit geval echter was geen sprake van dieven of overvallers. Het was niemand minder dan prinses Maria van Bourgondië. Zij was op weg naar Kleef, waar zij in het huwelijk hoopte te treden met Hertog Jan! Zij was met haar gevolg de weg kwijt geraakt en vroeg om de nacht te mogen doorbrengen in het klooster, waarvan zij de klok had horen luiden. En aldus geschiedde natuurlijk!

In het Dodenboek van Coudewater staat bij 17 april 1472 geschreven: Sr. Elisabeth, in die cluse gestorven, oud 77 jaar. Wat was hier aan de hand? Het betreft een boetepraktijk uit de Middeleeuwen. Sommige zusters of broeders lieten zich inmettelen in een cel, grenzend aan de kapel van kerk of klooster. Er was alleen een kleine opening voor het aanreiken van de communie of het dagelijks voedsel. Goed mogelijk dus dat ook in ons klooster Coudewater deze praktijk plaatsvond. Zuster Elisabeth zorgde door haar vrijwillig gekozen opsluiting wel voor vertraging van de bouw van een kerk bij het klooster! Een dergelijke opsluiting komen we overigens ook in 1595 tegen als Jenneken van der Mey met instemming van de hele kloostergemeenschap opgesloten wordt in een “cubiculum”.

Natuurlijk zorgde het klooster ook voor de werkgelegenheid van mensen uit de omgeving. Dat vaak met wederzijds genoegen. Maryken Denys stierf in 1557. Zij had 23 jaar voor Coudewater gewerkt en liet in haar testament opnemen dat het achterstallige loon van tien jaar aan Coudewater geschonken werd. Veel mensen uit de omgeving kerkten in het klooster en in het Dodenboek staat bij het

overlijden van een Pater: “en was een goede biechtvader.” Waaruit we kunnen afleiden dat mensen uit de omgeving vaak een gewillig luisterend oor vonden binnen het klooster.

Bijzonder was ook de uitstekende band die Coudewater had met het Bourgondische vorstenhuis. In 1494 ontvluchtte de tweede vrouw van Maximiliaan van Oostenrijk het drukke Bossche feestgedruis door op Coudewater de rust te zoeken. Mogelijk kende ook de eerste vrouw van Maximiliaan, Maria de Rijke, ons klooster.

Aan het einde van de 15e eeuw werd echter ook klooster Coudewater bedreigd door brandstichting en roofovervallen door de hertog van Gelre en de niet minder beruchte Maarten van Rossum. Karel van Gelre maakte tot groot geluk van de kloosterlingen van Coudewater een plek die vrij was van rooftocht. Toen dan ook in 1512 Rosmalen en Nuland platgebrand werden door rondtrekkende benden, bleef Coudewater gespaard.

Het was niet zo gemakkelijk het klooster Coudewater binnen te komen. Er stond een twee meter hoge muur rondom de gebouwen. Dat had ook voordelen: besmettelijke ziekten werden buiten de deur gehouden. Dat lukte niet altijd: in 1516 en 1517 werd 's-Hertogenbosch getroffen door een pestepidemie en ook Coudewater telde toen elf sterfgevallen. De ziekte was binnengebracht door de zogenaamde buitenbroeder, die mogelijk boodschappen in de stad had gedaan.

In dit verhaal hoort natuurlijk ook het ongewenste bezoek van plunderende bendes in 1566, van 23 augustus tot half oktober 1566. Het jaar van de Beeldenstorm. Ook Coudewater werd niet ontzien, evenals andere kloosters in onze omgeving. Rond 1600 blijken er ook een soort kostgangers binnen Coudewater te verblijven. Zij worden “com-

missaels” genoemd en worden ook in het Dodenboek vermeld. Merkwaardig in dit verband is de rol van Broeder Gheertsone, de procurator van klooster Coudewater. Hij zal niet deelgenomen hebben aan plunderingen van kerken en kloosters, maar het lijkt er wel op dat hij banden had met mensen die meer van de vernielingen wisten en Gheertsone hield sommige verdachte figuren de hand boven het hoofd.

Wonderlijk is ook dat hij volgens het Dodenboek in 1568 begraven werd door geuzen. Was hij soms zelf een ketter? We weten het niet. Misschien moet ons Rosmalens gilde toch maar eens een onderzoekje doen naar deze schenker van een zilveren koningsplaat aan het Rosmalens schuttersgilde in 1560! In diezelfde periode schijnen veel mannelijke leden van de Birgittijnenorde van Coudewater zich niet bepaald als geestelijke gedragen te hebben.

De mannelijke bewoners van Coudewater leverden heel wat problemen op. Zij namen het niet zo nauw met de Birgittijnse orderegels en de groep zat rond 1600 ook qua aantal nogal in de problemen. Bij het aannemen van nieuwe leden werd niet al te kritisch geoordeeld. Zo bijvoorbeeld Franciscus Peters uit Veghel. Hij beweerde voor schoolmeester geleerd te hebben en was in – en ook weer uitgetreden in het klooster van Dendermonde. Hij werd met toestemming van de bisschop aangenomen, maar verwekte vervolgens een kind bij een buitenzuster. Jan Simonis trad in 1619 in, ondanks bezwaren van de bisschop.

De kloosterleiding echter nam hem toch in dienst als portier. In zijn kamertje bleek de goede man een viertal bommetjes gemaakt te hebben, als mogelijk verdedigingsmiddel tegen Spaanse of Staatse benden. Hem werd duidelijk gemaakt door twee hogergeplaatsten dat dit toch echt niet kon, waarna die twee door Jan vergiftigd werden! Pater Bardeloos zorgde in 1626 voor strijd tussen bisschop Ophovius en de overste van Coudewater omdat de bisschop hem niet vertrouwde en de kloosterleiding juist in hem een goede priester zag. Hij werd toch ingeschakeld in het leven van Coudewater, hoewel zijn naam niet in het Dodenboek te lezen valt.

Rond 1650 profiteerden de inwoners van Rosmalen van de aanwezigheid van een priester op Coudewater die daar oogluikend toegestaan werd om de mis te lezen. In de eigen Lambertuskerk mocht in die tijd geen viering plaatsvinden. Het klooster werd zo het parochiële centrum van ons dorp. Toen er enige tijd later weer meer ruimte kwam om religieus te leven, probeerde Coudewater zusters aan te werven onder het mom van dienstverlenend personeel. Het mocht echter allemaal weinig baten. Opmerkelijk is in deze jaren dokter Van den Ancker die jarenlang zieke

zusters en broeders verzorgde zonder enige vergoeding. Hij had het er maar druk mee, gezien de vele sterfgevallen, maar kreeg op 27 november 1684 wel een eervolle vermelding in het Coudewaters Dodenboek.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw mochten er geen nieuwe kloosterlingen intreden. De Staten-Generaal stelden alles in het werk om de orden te laten verdwijnen. Natuurlijk traden er in het geheim toch novicen in. Zogauw een inspecteur verscheen, werden deze jonge zusters gemaand zich te verstoppen, hetgeen aardig lukte. Toch stierf op 11 oktober 1711 de laatste zuster, Maria Verdonck. Zij werd 97 jaar. Hierna werd het klooster in opdracht van de Raad van State verkocht. In het geheim werden hierna nog wel enkele vrouwen tot de kloosterge-

meenschap van Coudewater toegelaten, maar na de officiële inwijding verdwenen zij naar het veilige Birgittinesenklooster in Uden.

Enkele zusters bleven toch nog achter in Coudewater, maar de instandhouding werd ernstig tegengewerkt door ene pater van Erp. Hij liet op eigen houtje het brouwhuis en het poorthuis slopen. Ook de ringmuur en veel bomen legden het loodje, ondanks de protesten van de abdis, die in Uden probeerde de gemeenschap in stand te houden. De vicaris van 's-Hertogenbosch werkte ook niet echt mee aan het belang van ons Rosmalens klooster. In 1723 gaven de zusters de strijd op en verkochten Coudewater voor 7000 gulden aan raadsheer Hendrik Lengell.

Foto onbekend (7)

Michiel van Heumen

In *Rosmalla* nummer 1 van dit jaar stond een foto van een gezelschap dat poseert voor een vrachtvliegtuig van de KLM. Jo Versteijnen wist dankzij enkele fanatieke medeleden van onze Heemkundekring het overgrote deel van de namen van de mannen en vrouwen die op de foto staan te achterhalen. Zijn reactie is elders in dit nummer gepubliceerd.

Ook Henk de Werd zond op 24 maart een reactie, waarbij hij de namen van elf mensen doorgaf, daarnaast had hij twijfel bij 2 mensen. Vergelijking laat zien dat de namen van alle dertien personen (dus inclusief de twijfelgevallen) die Henk geeft, identiek zijn aan de door Jo in zijn artikeltje vermelde.

Hier volgen de door Henk de Werd genoemde personen (ik houd de nummering aan die gebruikt wordt in de reactie van Jo Versteijnen): (2) Cor Nieuwendijk (?), (4) de vrouw van Bert Heesakkers, (6) Mij, de vrouw van Driek Voets (De dikke Mij), (7) Driek Voets, (13) Jan Verhoeven (= Jan Bloks), (15) Driek van Pinxteren, (16) Jaan, de vrouw van Driek van Pinxteren, (18) Trui van Berkel, (29) Bert Heesakkers, (32) de vrouw van Cor Nieuwendijk (?), (40) Mien, de vrouw van Jan Hoedemakers, (41) Jan Hoedemakers en (44) de vrouw van Toon Hoedemakers (Toon Hoed). Henk de Werd tekent nog aan dat Driek Voets in januari 1957 is overleden, dus dat de foto van vóór 1957 is. Op de foto van het jonge meisje in de vorige rubriek, kwamen geen reacties binnen.

Geheel onbekend is een sfeervolle ansichtkaart van Hintham uit september 1911, die ons bereikte via Ad van Liempt in Hintham. De kaart is in bezit van Hannie van Hoof, die mij toestemming gaf hem te gebruiken voor deze *Rosmalla*. Geheel rechts is het café te zien dat stond waar nu Hintham 55 is. Helemaal links een klein deel van nummer 42, waar nu Kemps fietsenzaak is met rechts ervan de vroegere boerderij waarvoor nu de driedubbele woning 44, 46 en 48 in de plaats is gekomen, en daarnaast de woning van jonkheer M.A. Snoeck (1838-1911).

Op deze plek staat thans het appartementencomplex Sint Jorisstate. De aanbouw aan Snoeck's woning is niet te zien, dus zou de foto van vóór 1885 zijn. De afzender van de kaart is een zekere Karel, een militair die 'op 't oogeblik' is ingekwartierd in Hintham. 'Ik heb hier een uitstekend logies bij een aannemer', schrijft Karel.

In combinatie met de naam van de geadresseerde ('Mejuffr. J. Janse, p/a den Heer Ant. Janse, Vlasmarkt K. 130, Middelburg') heb ik de naam van de afzender weten te achterhalen. Het is Karel Johan Waage, die op 26 maart 1913 als sergeant eerste klasse te Middelburg trouwt met Johanna Janse. Beiden 27 jaren oud, hij geboren in Middelburg en zij in Zoutelande als dochter van de werkmans Antheunis Janse. Het was dus zijn verloofde aan wie Karel de ansichtkaart schreef. De aannemer bij wie Karel Waage was ingekwartierd, was misschien Antonie Willem Groot (1856-1937), die op Hintham 32 woonde.

Ronald van Grinsven/marleyart zond ons twee nieuwe foto's uit het heemarchief. De ene is een portretfoto van een onbekende jonge Rosmalense vrouw. De andere foto toont ons vier kinderen waarschijnlijk uit één gezin -een jongen met zijn drie oudere zusjes- , gemaakt in de jaren dertig of veertig van de vorige eeuw. Wie herkent hen of het huis op de achtergrond?

U kunt uw reactie, ook nog voor wat betreft de foto's uit vorige rubrieken, weer sturen naar:
info@heemkundekringrosmalen.nl

Beschermheiligen en meer...

Hans Groenewoud

Al heel lang ben ik in het bezit van een boek over beschermheiligen¹. Ik heb het aangeschaft in de periode dat we een aantal keer per jaar per vliegtuig de Oceaan overstaken richting Amerika. Ik heb er toen heel vaak onderweg in zitten lezen. Wat de reden was weet ik niet meer. Zochten we toch op een of andere manier gedurende de lange zit bescherming? Want wel ontdekte ik dat mijn boekenlegger is blijven steken bij het hoofdstuk “Reisgevaren”. Maar daar kom ik later op terug.

Het boek is een verzameling van alle mogelijke bekende en onbekende heiligen, die op een of andere manier bij ons mensen in de belangstelling stonden (en misschien nog steeds bij heel veel mensen in de belangstelling staan!). Dit omdat ze schijnbaar ons een dienst konden of kunnen bewijzen. Het boek zelf geeft aan dat het geschreven is om oude gebruiken, legendes en rituelen van de vergetelheid te redden. Beschermheiligen waren vaak het enige redmiddel voor de gewone man of vrouw. Tegenwoordig kunnen we ons overal voor verzekeren, bezitten we een wegenwachtpasje en zijn we via onze zorgpas tegen alle mogelijke kwalen beschermd.

Via de volksdevotie, want daar horen de beschermheiligen bij, probeerde men zich vroeger tegen alle soorten van kwalen, dreigende problemen of een nakend gevaar in te dekken. Tegen bliksemingslag riep men de H. Donatus aan; bij brand wendde men zich tot de H. Barbara. De Benedictusmedaille hielp tegen een kwade hand, de Sint-Jansminne² tegen vergiftiging. Gertruidisbroodjes hielden ratten en muizen weg; voor goed weer bracht men worsten en eieren naar de H. Clara³.

En zo had men overal wel een of meerdere heiligen voor die men ter bescherming kon aanroepen. Overigens, ook in de tegenwoordige tijd worden ze nog gebruikt: Donatus is de belangrijkste verzekeraar van kerkelijke goederen en gebouwen, gevestigd hier in Rosmalen.

Er was ook nog een verdeling tussen de aan te roepen heiligen uit die tijd: de eerste groep bestond uit de “Beschermheiligen tegen noden en gevaren”. De tweede groep uit de “Beschermheiligen van ambten en beroepen”. Het blijkt dat het hoofdstuk, waar mijn bladwijzer is blijven steken, behoort tot de eerste groep. En het was niet zozeer het reisgevaar waar men zich bijv. tegen in kon

dekken, maar meer degene die je moest vervoeren, in ons geval dus de piloot. Jazeker: hij had een eigen heilige. Het blijkt de H. Francisca Romana te zijn, ook wel H. Ceccolella of H. Paquita genoemd. Ze blijkt uit Italië afkomstig; weduwe, weldoenster en mystica te zijn geweest en rond 1440 gestorven.

“H. Francisca Romana”

Deze laatste gegevens heb ik gevonden op de website “Heiligen”⁴, die tot 2022 werd onderhouden door een Jezuïet, ene Pater Dries van den Akker. Op deze website wordt zelfs aangegeven hoe men een heilige kan worden. De website is ingericht als een soort menukaart: met hoofdgerechten, bijgerechten en desserts. De website bevat 5763 heiligen, 9479 afbeeldingen van die heiligen in 40.000 bestanden in 400 mappen: een ware heiligen-encyclopedie! De heiligengeschiedenissen lopen van 60 BC tot 2001!

Je kunt de huidige datum aanklikken en hup: daar staat de naam van de heilige van de dag! Het samenstellen van deze lijst moet werkelijk monnikenwerk geweest zijn. Want ook de beschermheiligen blijken na hun heiligverklaring een druk leven te hebben: ze beschermen bijna allemaal tegen meerdere plagen of aandoeningen.

Wat maakt nu een heilige dame, die in 1440 gestorven is, tot een beschermheilige van in ons geval piloten? Want in de lijst van de website staat dit bij haar aangegeven. Uit de beschrijving op de site blijkt dat ook deze heilige dame een druk leven heeft. Ze is patrones van Rome; van vrouwen in het algemeen, van huisvrouwen, moeders en weduwen. Sinds 1925 geldt ze naast Christoffel en de profeet Elias ook als patrones van automobilisten, motorrijders, vliegeniers en piloten, en van al het gemotoriseerde verkeer (dit omdat ze zich stipt hield aan de adviezen van haar engelbewaarder!). Haar voorspraak wordt daarnaast ook ingeroepen tegen de pest en tegen de kwellingen van het vagevuur. Maar waarom een heilige uit 1440 voor verkeer en piloten?

Er blijkt toch wat gebeurd te zijn in de afgelopen tijd. Ik stuit o.a. op een stuk van Massimiliano D'Elia. Ik lees daar dat Paus Benedictus XV de vraag aanvaardde van de Italiaanse piloten in de Eerste Wereldoorlog om de Madonna van Loreto, ook wel de Madonna dei Pellegrini genoemd, te benoemen tot hun beschermvrouw⁵. Bij het toekennen van deze vraag keurde de Paus ook de speciale zegening van de vliegtuigen die daarbij hoort, goed.

Sint Christoffelmedaille voor in de auto

Door deze laatste toewijzing lijkt het dat reizen wel een heel veilige gebeurtenis wordt. Meer nog omdat we ook nog St. Christoffel hebben: ook hij heeft altijd een speciale functie in het reisgebeuren gehad en was beschermers van pelgrims en van degene die op weg ging. Zo zeer zelfs

dat vroeger heel veel auto's opgesierd waren met een St. Christoffel-medaille op het dashboard.

Bekende leus destijds: "Veilig op de wegen met St. Christoffels zegen!" Nog een belangrijke boodschap: "Als je elke dag Christoffels gelaat bezie, tref je die dag het boze sterven niet!". Daarnaast waren er in zijn naam vroeger speciale autozegeningen. Ik herinner me dat ik met een van mijn eerste auto's naar 's-Hertogenbosch ben geweest naar de Sacramentskerk in de Sonniusstraat om hem in te laten zegenen. Het is geen onverdeeld genoeg geweest: een aantal weken erna liep ik een vervelende deuk aan de linker zijkant op.

Verder blijkt dat er ook moderne heiligen zijn die ons bepaalde bescherming kunnen bieden. Een van de heiligen, die ik zeker niet zomaar voorbij wil laten komen is de H. Maximilianus Kolbe. Hij werd een ontroerend voorbeeld van een 20e eeuwse heilige die door zijn moed en christelijke naastenliefde beschermers van gevangenen werd. Deze Poolse Franciscan hielp in de Tweede Wereldoorlog Joden en werd daarvoor in 1940 in Auschwitz opgesloten. Op 14 augustus 1941 smeekte hij te mogen sterven in plaats van een medegevangene, die getrouwd was en vader van twee kinderen. Zijn verzoek werd ingewilligd⁶.

Maximilianus Kolbe

Er waren ook Nederlandse beschermheiligen. Ik wil er twee noemen waarvan ik nooit eerder had gehoord. Als eerste de H. Jeroen van Noordwijk. Hij zou in 856 door Noormannen zijn vermoord.

Toen men in de 10e eeuw op zoek ging naar zijn graf kon men het niet meer vinden. Een zekere Nortbodo kreeg een verschijning van de heilige die hem de locatie van het graf wees. Sindsdien werd Jeroen aangeroepen voor het terugvinden van verloren voorwerpen. Daarnaast koos men hem tot patroon van de bezembinders in Leiden⁸.

*“Beeld van de H. Cunera ca. 1500”
(Collectie Museum Catharijne Convent)*

Daarnaast maakte ik kennis met de H. Cunera van Rhenen. Zij was de enige mede-opvarende op het schip van de H. Ursula (zelf beschermheilige tegen brand, storm (op zee!), onweer en bliksem⁹). Per schip ontsnapten zij aan een moordpartij van de Hunnen. Daardoor werd zij beschermheilige tegen verdrinkingsgevaar¹⁰. Ze kreeg deze functie samen met de H. Johannes Nepomucenus en de H. Placidus van Subiaco die beiden ook op wonderbaarlijke wijze aan verdrinksgevaar zouden zijn ontsnapt.

Ondertussen weten we nog niet waarom er zoveel heiligen zijn die ons op onze reizen moeten beschermen. Ik vind het moeilijk te begrijpen dat er heiligen zijn, die niets van de enorme drukte en hectiek in ons tegenwoordige verkeer weten en daarvoor toch als beschermheilige mogen fungeren! Sterker nog, ik kan me niet voorstellen dat de Heilige Francisca of de Madonna van Loreto een rijbewijs of een vliegbrevet hadden!

Op onze reizen van en naar Amerika vertrouwen we er altijd op dat de piloot er ook belang bij heeft om weer veilig thuis te komen. We geven ons helemaal aan de mannen of vrouwen in de cockpit over. Bij dat laatste hebben we toch de beste ervaringen met vrouwelijke piloten: dat geeft bijna altijd een zeer zachte, prettige landing. Is het daarom dat de reisbeschermheiligen, natuurlijk op Christoffel na, beide Heilige Dames zijn?

1. Jo Claes, Alfons Claes en Kathy Vincke: *“Beschermheiligen in de Lage Landen”* (2006) Uitg: Davidsfonds Leuven, ISBN 9789077942254
2. St. Jansminne: wijn, die speciaal ter ere van St. Jan werd gewijd. Vanaf de 12e eeuw werden voor bepaalde heiligen wijnwijdingsrituelen gehouden. Vanaf de 13e eeuw ontstond in Frankrijk het ritueel van St. Jansminne (*Tijdschrift voor de Nederlandse Taal en letterkunde*, Jrg.79, 1963)
3. Hiervoor ging men (en mogelijk nog steeds) naar het Clarissenklooster in Megen.
4. <https://www.heiligen.net/index.php>
5. Zie o.a. <https://www.aviaspotter.it/2019-100-anniversario-della-patrona-degli-aviatori>
6. *Beschermheiligen in de Lage Landen*, blz. 76
7. Zijn levensverhaal is in Italië zelfs door een zangduo in 1971 op een vinylplaat gezet: Giulio Masiero/Elia Bruson: “Massimiliano Kolbe: Un Uomo Del Nostro Tempo”. (Edizioni Paoline CNMI 001)
8. *“Beschermheiligen in de Lage Landen”*: blz. 190
9. *“Beschermheiligen in de Lage Landen”*: blz. 51
10. Idem: blz. 137

Een geschenk met een vraagteken

Jo Versteijnen

Soms komt er bij de HKKRm een schenking binnen waarvan je denkt wat is dat nu. Zo ook het onderwerp van dit artikel.

Via via kregen we een soort oorkonde aangeboden die ergens bij de afbraak van een woning was gevonden. De gedrukte tekst was nog best te lezen, het was namelijk een “oorkonde” van de Broederschap der Heilige familie (akte van aanneming).

Er stonden ook nog namen en datum op het object. Dat was bijna niet meer te lezen, maar met behulp van een vergrootglas en wat puzzelen kon ik dat toch nog ontcijferen.

Het was een “oorkonde” van **Christiaan Coppens**, uitgereikt bij zijn toetreding tot de Broederschap. Verder stond er een datum op **18 januari 1878** en de handtekening van **A.J. Fritsen pastoor**. (A.J. Fritsen was eerst pastoor en later deken in Rosmalen en regio van 1875 tot 1907.) De afmeting van de “oorkonde” is ongeveer 30x50 cm en heeft door de jaren wel wat geleden.

Oorkonde Broederschap

Wat was de Broederschap der Heilige familie?

Op wikipedia vinden we het volgende:

De Aartsbroederschap van de Heilige Familie is een lekenorde binnen de Rooms-katholieke Kerk.

De broederschap van de Heilige Familie, die in 1844 in Luik werd gesticht, had tot doel de ontkerstening van de huisgezinnen tegen te gaan, of zoals zij het zelf omschreven: **De H. Familie moet in de parochies de aandacht voor en de toelag op het innerlijk godsdienstig leven en het christelijk huisgezin levendig houden.**

Ook in de Lambertusparochie van Rosmalen was een groot gezelschap boeren en werklieden die, mede onder druk van de pastoor en kapelaan, lid werden van deze broederschap.

De Rosmalense Heilige familie rond 1930

Blijft natuurlijk nog de vraag: wie was nu die Christiaan Coppens? De naam Coppens is/was een veel voorkomende naam in Rosmalen. Na wat zoeken op de site van BHIC vond ik een Christiaan Coppens.

Christiaan Coppens werd geboren op 18-05-1815 in Rosmalen. Zijn ouders waren **Johannes Coppens en Elisabetha van der Doelen** (landbouwers). Hij huwde op 25-01-1850 in Rosmalen met de op 25-06-1822 geboren **Anna Maria van der Doelen**.

Christiaan Coppens overleed op 82 jarige leeftijd op 30-04-1898 in Rosmalen.

Reactie op Foto onbekend uit Rosmalla no 1 van 2023

Jo Versteijnen

Staand	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Zittend	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45											

1. Grada van Dijk	16. Jaan van Pinksteren	31. Jan Verstegen
2. Cor van den Nieuwendijk	17. ?	32. Johanna van den Nieuwendijk
3. Hasje van Dijk	18. Trui van Berkel	33. Nico van Rooy
4. Greet Heesakkers	19. Jos van Berkel	34. ?
5. ?	20. Frans Kerkhof	35. ?
6. Mie Voets	21. Willem Voets	36. Sjef de Laat
7. Driek Voets	22. Jans Voets	37. ?
8. ?	23. ?	38. Hr. Verstappen
9. Caat Prop	24. Piet van Nuland	39. Mevr. Verstappen
10. ?	25. Anna van Nuland	40. Mevr. Hoedemakers
11. Joy Schippers	26. Herman Vorstenbosch	41. Jan Hoedemakers
12. ?	27. Hanneke Vorstenbosch	42. Marinus van Hoofd
13. Jan Bloks	28. Bus – chauffeur	43. Diena van Hoofd
14. ?	29. Bert Heesakkers	44. Jaan Hoedemakers
15. Driek van Pinksteren	30. ?	47. Toon Hoedemakers

Vermoedelijk was het een reisje in de zestiger jaren van de “Bouw en Houtbond” afdeling Rosmalen / Empel. Met dank aan enkele fanatieke medeleden van de Heemkundekring om de namen te achterhalen

Voor katholiek onderwijs stichtte de bisschop van Den Bosch zijn Bisschoppelijke Kweekschool 1895

Henk de Werd

Op 3 januari 1892 overleed onverwacht Monseigneur Godschalk, bisschop van Den Bosch. Hij werd opgevolgd door Wilhelmus van de Ven. Priester gewijd in 1860, vierde hij zijn 50-jarig priesterjubileum in 1910. Een van zijn belangrijkste taken als bisschop bestond uit zijn volledige inzet voor het katholieke onderwijs. Daarvoor stichtte hij zijn eigen Bisschoppelijke Kweekschool, die in 1895 van start ging. En dat deze kweekschool een heel bijzondere en een uitstekende opleiding is geweest blijkt wel uit de

Heel veel jongens uit Rosmalen en ook talrijke in Rosmalen gewerkt hebbende onderwijsmensen van elders behaalden op deze Bisschoppelijke Kweekschool hun onderwijsbevoegdheid. De doelstellingen die de bisschop in 1895 voor ogen stonden, hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de groei en de kwaliteit van de katholieke scholen in Noord-Brabant, geheel passend in de tijd van toen. De kweekschool is met zijn tijd meegegaan en dat geldt ook voor de vele lagere scholen, tegenwoordig basisscholen geheten. St. Josephschool, Mariaschool, Sint Aloysiuschool, Bernadetteschool, St. Annaschool. Ze zijn verleden tijd geworden en werden Jeroen Boschschool, De Borch, de Krommenhoekschool, de Wegwijzer, den Hogen Hof, Basisschool Het Ven enz.

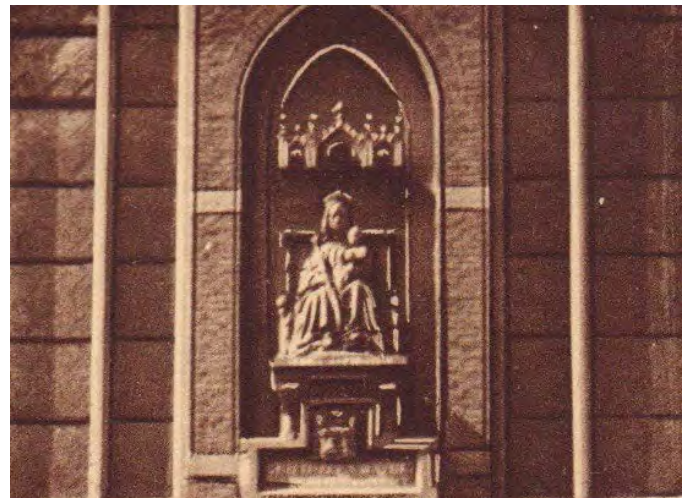
Welk gedachtengoed van Bisschop Van de Ven leidde tot de stichting van de Bisschoppelijke Kweekschool in Den Bosch? De Katholieke Illustratie van 28 mei 1910 en het boekje: "Een opleiding onder de Kromstaf" geven het antwoord op deze vraag.

De in 1895 gestichte Bisschoppelijke Kweekschool werd door de bisschop gesteld "onder de hoede van de H. Moeder van God, als de Sedes Sapientiae, de Zetel der Wijsheid." Boven de hoofdingang van deze Bisschoppelijke Kweekschool, in de Sint Josephstraat te Den Bosch, werd

*Bisschop Mgr. Wilhelmus van de Ven
in de Katholieke Illustratie 28 mei 1910*

toeloop van het aantal studenten, die kozen voor het beroep van onderwijzer.

Zetel der Wijsheid boven de ingang van de BKS

Kijk eens naar de lange rij fraters-docenten met in hun midden bisschop Bekkers. We zien v.l.n.r.: frater Pancratius, frater Ezechiël, frater Marius, frater Petrus Nolascus, frater Andreo, frater Vincenzo, frater Bellarminus (directeur), frater Novatus, oud-directeur en superior-generaal van de orde der fraters van Tilburg, Rector van Gerwen, godsdienstleraar en bisschoppelijk inspecteur voor het katholieke godsdienst onderwijs, Mgr. Bekkers bisschop-coadjutor, Rector Leijten, godsdienstleraar, frater Rumoldus, frater Norbertus administrateur, frater Letantius, frater Stanislaus, frater Herman, de heer Brokken, frater Leonides. De heer Van de Griendt, frater Liudger, frater Leo, en verder zien we ook nog de heer Kruse, frater Ethelberto, de heer Neutkens, de heer Van Rooij en frater Matheo. En tussen alle studenten zien we er eentje met een x en dat is Henk de Werd. Foto: familiearchief Henk de Werd

een prachtig beeld van Maria met het Goddelijk Kind aangebracht als de Zetel der Wijsheid, die waakte over de studenten en de beoogde doelstellingen.

“Kennis en Wetenschap staan hoog bij Ons (de bisschop dus) aangeschreven, wanneer zij vereenigd zijn met godsdienst en deugd, maar zij verliezen voor Ons niet weinig van hare waarde, wanneer deze twee hoedanigheden daarbij gemist worden. Er is in den laatsten tijd heel wat kennis opgedaan uit godsdienstloos onderwijs, uit slechte of minder goede boeken, tijdschriften, dagbladen, enz., maar kennis zonder deugd. En op zulke kennis, Wij zeggen het U openhartig, zijn wij niet gesteld”, aldus de bisschop in 1895 in “De Noord Brabanter, Noordbrabantsch Dagblad”.

De doelstellingen van deze Bisschoppelijke Kweekschool, de BKS.

Laten we beginnen te zeggen, dat het bestuur van deze opleiding bij de bisschop lag en dat hij voor het onderwijs geen leken, maar de fraters van Tilburg aanwees. We kunnen dat nog duidelijk zien op de foto, die gemaakt werd in oktober 1959, toen Mgr. Bekkers de school bezocht.

En dan nu de voor ogen staande doelstellingen:

“Hier zullen de mannen gevormd worden, die apostelen moeten zijn en die, naast de priesters, de ouders zullen helpen in de opvoeding der kinderen. Schoolmis, schoolbiecht, catechismus, godsdienstlessen, bidden enz. Voor de benoe-

ming op een katholieke school had je ook een godsdienstdiploma nodig.

Familiearchief Henk de Werd

Ik herinner me, dat ik met mijn jongens van de tweede klas moest gaan biechten. Deze jongens van 7 of 8 jaar hadden in de eerste klas de oefening van berouw geleerd en gebiecht en vervolgens hun eerste communie gedaan. Na de biecht kwam de pastoor naar mij toe en zei: “Het berouw van de jongens was goed, maar de oefening van berouw deugde niet.” Dus was er voor mij weer werk aan de winkel. De oefening van berouw opnieuw blijven herhalen in de godsdienstles.

“Hier zal wetenschap geleerd worden, maar vooral deugd, zonder welke de wetenschap ijdel is.” “Hier zullen de mannen gevormd worden, die uit durven komen voor God en godsdienst. Als ik die kwekelingen thans voor de eerste maal voor mij zie, dan zie ik reeds een gelukkige toekomst in het verschiet, waarin deugd en wetenschap als licht zullen schitteren over ons Bisdom en daarom is deze dag de gelukkigste, de merkwaardigste van geheel mijn leven.”

“Het Katholiek Onderwijs der Jeugd door rustenloozen arbeid verbeteren en vervolmaken. Wat het huisgezin begonnen heeft, moet door de kerk worden voortgezet en volmaakt en op waardige en krachtige wijze door de school gesteund.”

Bij zijn gouden priesterfeest schrijft de Katholieke Illustratie, dat de bisschop “al dan niet zonder nijpende zorgen aan de instandhouding, uitbreiding en volmaking zijner Kweekschool blijft arbeiden, doch Gods Goedheid heeft hem den troost gegund haar rijke vruchten te zien opleveren.”

“Honderdveertig Katholieke mannen zijn reeds als onderwijzer van haar uitgegaan, zij hebben zich verspreid over het Bisdom van 's-Hertogenbosch, over Nederland en zijn Koloniën; zeer velen van hen hebben weer aan de Kweekschool zelve, anderen elders komen opdoen de ken-

*De Bisschoppelijke Kweekschool
in de Katholieke Illustratie van 28 mei 1910*

nissen noodig voor de diploma's om scholen te besturen of vreemde talen te onderwijzen en geen van hen heeft de profetie van zijn Bisschop beschaamd, dat daar de jongelieden zouden worden opgekweekt niet minder tot

godsdienstige en deugdzame, dan tot wetenschappelijke mannen, die toch alleen, naar onze meening, de ware onderwijzers en opleiders zijn der jeugd.”

Goede, dat is echt katholieke en bekwame onderwijzers aan de scholen bezorgen, ook aan de openbare jongensscholen in zijn bisdom, dat was en bleef terecht een voor naam onderdeel van het onderwijs program van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid.

“Daartoe werd met de meeste instemming begroet en bevorderd de oprichting van DEN R.K. ONDERWIJZERS-BOND in het Bisdom 's-Hertogenbosch, die in 1896 definitief tot stand kwam en waarvan Monseigneur Van de Ven zich gewaardigde het Beschermheerschap te aanvaarden.”

Aan de leden van deze bond werd de gelegenheid geboden voor de jaarlijkse retraite in de Kweekschool. “Meer dan 1000 deelnemers kwamen in de eerste 11 jaren zich daar vernieuwen in Christus. Heerlijk werk voor den onderwijzersstand en voor de hem toevertrouwde jeugd.”

Op deze Bisschoppelijke Kweekschool hebben vele Rosmalense jongens en onderwijsgeveden in Rosmalense scholen hun onderwijzersakte gehaald. Ik denk hierbij aan Leo van Iersel (1934) uit Udenhout, hoofd van de jongensschool St. Joseph in het centrum van Rosmalen; aan Ad de Vries (1937), uit Made, onderwijzer aan de jongensschool in het centrum, onderwijzer aan de Annaschool in Hintham, leraar aan de LHNO “De Bron” te Rosmalen; aan Frans Witlox (1948) uit Cromvoirt, leraar en directeur van de Sancta Maria MAVO, wonende te Rosmalen en lid van de Heemkundekring; aan Harrie Vingerhoets (1948) uit Diessen, hoofd van de Laurentiuschool en lid van de Heemkundekring; aan Gerard Heijmans (1934) uit 's-Hertogenbosch, onderwijzer aan de jongensschool in het centrum; aan Walter v.d. Westelaken (1933) uit Den Dungen, maar onderwijzer aan de jongensschool in het centrum alhier; aan Bert van Roosmalen (1929) uit Rosmalen, onderwijzer te Nuland en hoofd der school in Berkel Enschtot en Tilburg. Hij huwde met Justina van Nistelrooij, zus van mijn moeder Anna de Werd-van Nistelrooij en zodoende mijn oom.

Ik denk aan Martien der Kinderen (1936) uit Rosmalen, eerste hoofd der school van de jongensschool te Maliskamp. Hij startte na de oorlog met een klaslokaal boven de sacristie, met een oude koperen huls als schoolbel en een stuk heide als speelplaats. Martien weigerde in de oorlog aan de leerlingen op de lagere school in Berlicum de Duitse taal te onderwijzen. Ik denk aan Marinus Broeren (1903) uit Den Dungen, doch hoofd der school te Hintham; aan

*Bert van Rosmalen en Justina van Nistelrooij.
Foto: Familiearchief Henk de Werd*

Antoon van Pinxteren (1940) uit Nuland, maar onderwijzer en hoofd der school aan de Annaschool in Hintham en laten we zijn vader Frans van Pinxteren (1906) niet vergeten. Hij was hoofd der school in Nuland, maar onderwees daarbij veel jongens uit het Rosmalense deel van de parochie Nuland; aan Toon Dirks (1949) uit Nuland die een ontelbaar aantal jaren de jongens van de eerste klas in Rosmalen onderwees en voorbereide op hun eerste biecht en H. Communie.

De heemkundekring bewaart van hem een mooie serie schoolboekjes, waaronder twee schitterende prentenboekjes over de eerste communie en de eerste biecht, met een ziel met vlekjes (de dagelijkse zonden) vóór de biecht en een schoon en rein zieltje ná de biecht. Heemkundekring, wees er toch zuinig op! Ik denk verder aan M. Kappen (1950) uit Hintham, aan Cor Pennings (1950) uit Nuland, onderwijzer aan de jongensschool in Rosmalen en het eerste leken hoofd der school (1960) van de meisjesschool Maria van Altijd Durende Bijstand; aan A.H. Kortooms, Toon Kortooms dus. Zijn boeken (Help de dokter verzuipt en Beekman en Beekman) zijn ongetwijfeld ook in Rosmalen verslonden. Ga eens naar Griensveen in de Peel naar zijn schitterende grafzerk op het kerkhof aldaar met een gedicht, waarbij je tranen in je ogen krijgt, omdat je daar leest wat het betekent weer “thuis” te zijn in je oude vertrouwde dorp.

Op de BKS studeerden ook Jan Foppele (1958) uit Hintham, Jacques de Waal (1958) uit Den Bosch, maar onderwijzer te Hintham, Wim Heijmans (1960) uit Rosmalen, Henk de Werd (1961) schrijver van dit artikel, onderwijzer te Maliskamp, te Hintham aan de Annaschool en leraar

aan de Sancta Maria Mavo te Den Bosch, Cor Swanenberg (1962) uit Rosmalen, o.a. leraar aan de Mavo in Rosmalen, aan Henk Savelkouls (1963) uit Rosmalen, hoofd der school op de Kruisstraat, Henk van Bakel (1964) uit Nuland, hoofd der school van De Borch in Rosmalen met het Henk van Bakelplein, aan Henk van Kessel (1961) uit Vlijmen, onderwijzer te Hintham aan de Annaschool, aan Wim van Rosmalen (1964) uit Den Bosch, onderwijzer o.a. te Hintham aan de Annaschool, Piet Swanenberg (1965) uit Rosmalen. Van hem herinner ik me, dat hij linkshandig was. Hij moest zijn proefwerken verplicht rechtshandig schrijven, anders werden ze niet nagekeken. Martien Veekens (1965) uit Rosmalen, Geert Loeffen (1968) uit Rosmalen, Wim Ploegmakers (1964) uit Hintham, zoon van “mister” Ploegmakers van de jongensschool in het centrum alhier, Paul Ploegmakers (1963) uit Hintham, Bert van Alem (1962) uit Rosmalen, Ad van Alem (1972) uit Rosmalen, René Razenberg (1975) uit Maliskamp, zoon van “mister” Razenberg van de jongensschool in het centrum, Rien van Kreij (1962) uit Nuland,

*Het personeel van de Annaschool in Hintham in 1963.
Van links naar rechts: Ad de Vries, Jacques Vriens, hoofd der school, Frieda Lüers, Henk van Kessel, Jacques de Waal en Henk de Werd.*

Foto: Familiearchief Henk de Werd

die onderwijzer was op “De Borch”, Erwin Versantvoort (1980) uit Rosmalen, Gerard Ouwens (1961) uit Megen, leraar aan de Mavo in Rosmalen, André Heijmans uit Den Bosch, onderwijzer aan de Annaschool in Hintham, die er zorg voor droeg, dat het archief van De Woudlopers niet verloren raakte en het schonk aan ondergetekende, aan J.

Kremers, die als stageloper op de Annaschool in 1967 een mooie schoolkrant (De Klasse Expres) aanbood, gemaakt door de leerlingen onder zijn leiding en gedrukt op de BKS, Albert Pennings uit Berlicum, die o.a. onderwijzer was op de Annaschool in Hintham en leraar op de Mavo in Rosmalen, aan meester Wonders te Hintham op de Annaschool, vader van Nout, die ook onderwijzer werd. Tot slot wil ik niet vergeten Harrie van Grinsven (1928) uit Gemonde. Hij huwde met Antonia de Werd, zus van bakker Grèt de Werd in Rosmalen. Hij werd mijn oom en had weinig geluk. Een jaar na zijn huwelijk stierf zijn vrouw en 10 jaar later stierf hij zelf.

Nog vele andere jongens uit Rosmalen studeerden aan de oude vertrouwde kweekschool, die uiteraard wat de beoogde katholieke doelstellingen betrof met haar tijd is meegegaan. De BKS sloot op een gegeven moment haar

Oom Harrie van Grinsven, onderwijzer, en tante An de Werd, onderwijzeres. Op het bidprentje van An de Werd lees ik: "Velen heeft zij onderwezen op de weg der gerechtigheid. Daarom zal zij schitteren in altyddurende eeuwigheid." Katholieker kan het niet.

Foto: Familiearchief Henk de Werd

deuren op de hoek van de St. Josephstraat, Kardinaal van Rossumplein en Nieuwstraat, vestigde zich elders in de stad en ging uiteindelijk met de twee kweekscholen voor meisjes op in een PABO, Pedagogische Academie voor Basisonderwijs en werd een onderdeel van de AVANS Hogeschool. En het aloude gebouw van de Bisschoppelijke Kweekschool werd gesloopt. Nieuwbouw! De Sint Josephstraat is er niet mooier op geworden. Wanneer ik per fiets deze hoek passeer schud ik onbegrijpend mijn hoofd. Hier liggen 5 belangrijke jaren uit mijn leven.

Tot het vrijwilligerswerk op de Annaschool behoorde de school-wandelclub De Woudlopers. Hier loopt Henk de Werd een wandeltocht in Zaltbommel in 1965.

Deze foto kreeg hij van Wiljo van Alebeek, die je op deze foto ziet in de tweede rij van 3 jongens. Het kleine manneke in het midden

Ik sluit dit artikel af met het schoollied van de BKS:

Hoog stijgt ons lied!
Jongens van de Bossche Kweekschool
Neen, die kniezen niet!
Blijheid van geest, blijheid van geest
Past aan allen,
Maar vooral aan ons het meest.
Wij, die ons werk, ons streven
Aan jeugd en jonkheid geven
Wij blijven trouw aan ons parool:
De BKS-er houdt van jool!

Hoog stijgt ons lied (3x)

Wij pakken aan!
Voor wat zorg of moeilijkheden
Blijven wij niet staan.
Steeds maar vooruit, steeds maar vooruit,
Totdat eens het eindsucces
De jaren sluit.
Dan gaat het werk beginnen
Wij zetten onze zinnen
Op 't ideaal zoo schoon, zo goed!
Dus: "Goede vaart en Goede moed!"

Wij pakken aan (3x).

Mooie herinneringen aan de lagere school van vroeger. Penhouders met kroontjespennen en een leesplankje uit de aloude Annaschool te Hintham. Collectie van Henk de Werd in zijn familiearchief

Een Rosmalense vervalser

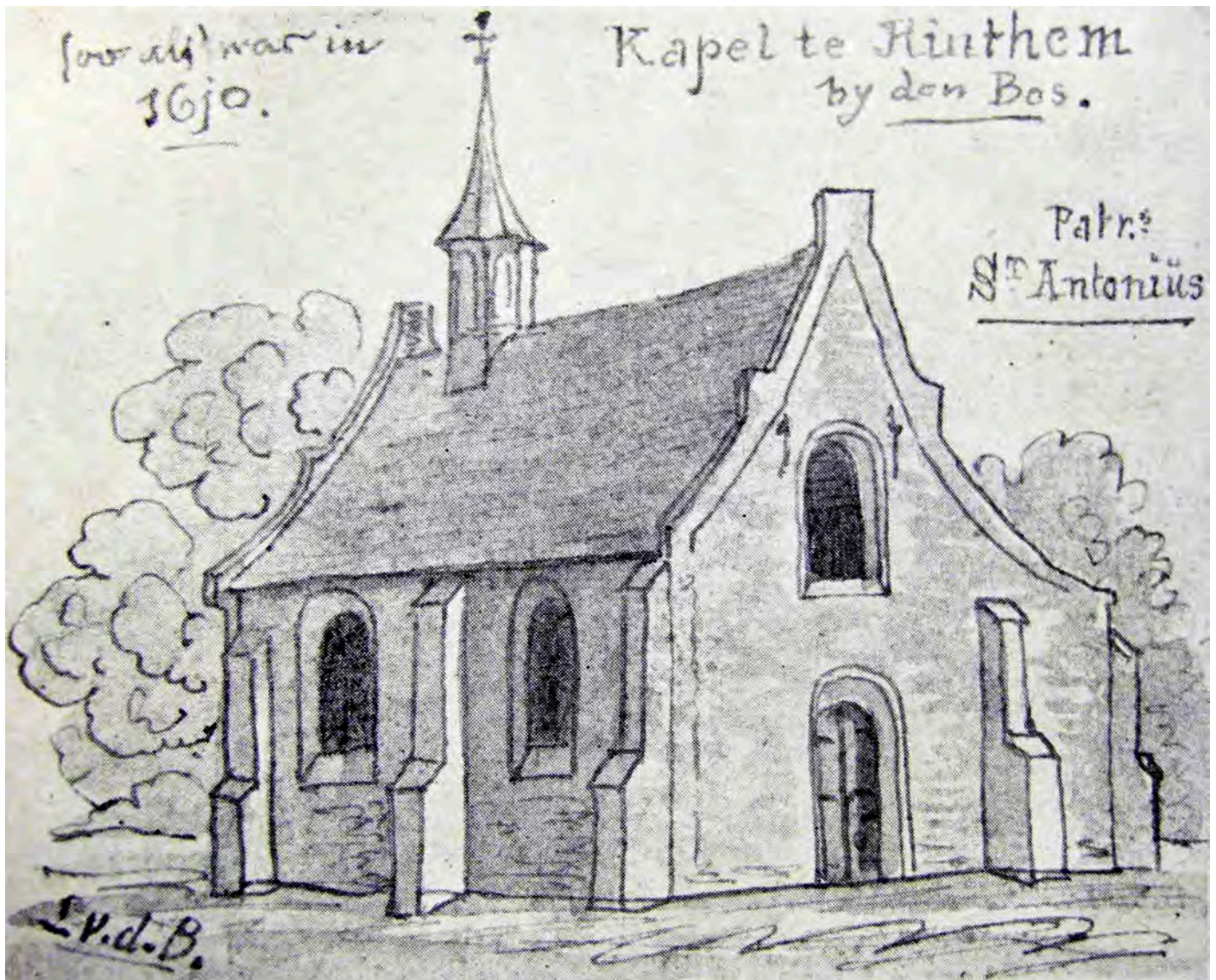
Ad van Liempt

1. Waarom dit onderwerp?

We kennen wellicht de verhalen over schilders/vervalzers als Han van Meegeren, Geert Jan Jansen en de Bossche-naar Daniël Nederveen.

Bij het onderzoek voor mijn boek "De Ruimtelijke Historie van Hintham" kwam ik een prent tegen uit 1610 waarop de Sint Antoniuskapel te zien was. Getekend door L. v.d. B., met als titel "kapel te Hinthem bij den Bos".

Michiel van Heumen wist dat dit een vervalsing was, gemaakt door de van oorsprong Bossche Martinus Weege-naar. Een artikel uit het blad "Brabantia" van juni 1956, geschreven door C.M.E. Ingen-Housz bevestigde dat. Dat was wel bijzonder, een Bosschenaar die later naar Rosmalen verhuisde en bekend stond als vervalser. Een mooi onderwerp voor het onderzoek waaraan ik dus begonnen ben, en dat mogelijk in een boek uitmondt!

2. Vervalsen

Juridisch/taalkundig betekent “vervalsen”: iets namaken met de bedoeling om het voor echt door te laten gaan, of:

iets namaken, om er zelf beter van te worden. Was deze betekenis van toepassing op het werk van Martin? Dat is natuurlijk een belangrijke vraag die ik met dit onderzoek

Een van zijn werken uit die tijd (Portret van een bedelaar) is in de stadhuiscollectie van het Noordbrabants museum (object 11785.025)

wil beantwoorden. Ik weet uit eerdere publicaties dat hij tekeningen heeft gekopieerd uit het kastelenboek van Jakob Le Roy uit 1730. Dat deed hij op oud perkament en onder een andere naam dan het origineel. Daarmee is duidelijk dat Martinus zich met vervalsen bezig hield. Waarom hij dat deed, is pas te verklaren nadat ik zijn levensloop compleet heb.

3. De Bossche periode

Martinus werd op 7 juni 1834 geboren in het pand op de noordelijke hoek van de Keizerstraat en Sint Jorisstraat. Hij was het derde kind van zijn ouders, Jean Weegenaar en Christina Beltz, die er een spiegel- en lijstenmakerij hadden. Het was een bijzonder gezin; meerdere van zijn broers hadden kunstzinnige beroepen.

Hij volgde van 1846 tot en met 1858 een opleiding aan de “Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten”. Uit de eervolle vermeldingen en artikelen die ik vond werd hij als een veelbelovend kunstenaar beschouwd.

Dacht hij daar zelf ook zo over? De hier door Martinus geschilderde bedelaar draagt enkele schilderijen onder zijn arm. Wellicht is het een (zelf)portret van een onbegrepen armlastige kunstschilder. Niet als zodanig doorgebroken en zich bezighoudend met allerlei activiteiten, waaronder het maken van vervalsingen??

Gedurende zijn studie werkte hij al als schilder, lithograaf en graveur. Daarna is bekend dat hij in de spiegelmakerij werkte en ook een steendrukkerij had. Ook maakte hij illustraties in kinderboeken voor de nabij zijn woning gelegen uitgeverij “Lutkie en Cranenburg”.

Volgens Jan Mosmans (historicus en verzamelaar uit Den Bosch 1870-1966) is Martinus van 1860 tot 1865 werkzaam geweest in Friesland. Hij zou zich daar hebben bezig gehouden met het restaureren en mogelijk ook vervaardigen van schilderstukken. Daar heb ik niets over terug gevonden.

In 1861 werd Martinus lid van het Schilder- en Teekenkundig Genootschap van 's-Hertogenbosch. Martinus had contacten in allerlei kringen en had kennis van historisch materiaal. Waarschijnlijk via het Provinciaal Genootschap, kende en werkte hij voor onder andere baron van den Bogaerde van kasteel Heeswijk en Jonkheer Matthias Snoeck uit Hintham. Ook was hij betrokken bij de Sint Janskathedraal in Den Bosch, waar hij uitvoerder was van het ontmantelen van het oksaal. Samen met de vaste schilder van de Sint Jan, Goossens, maakte hij wandschilderingen in kerken te Harlingen en Winssen.

4. De Rosmalense periode

Op 31 mei 1883 trouwt Martinus met Geertruida Jansen uit Vught. Haar vader was rentenier en woonde oorspronkelijk in Den Bosch. Martinus had in Rosmalen een huis gebouwd en heeft zich er als inwoner ingeschreven. De contouren van het huis aan de Weidestraat 38 komen nog overeen met het oorspronkelijke huisje dat hij er bouwde. Het blijkt dat hij zich vanaf die tijd vooral met handel heeft bezig gehouden. Hij noemde zich in notariële aktes antiquair, maar stond ook als schilder geregistreerd. Ook handelde hij in onroerend goed. Zo is het boerderijtje aan de Oude Baan 83 in zijn bezit geweest.

Er wordt een zoon, Jan, geboren. Later stond die in Rosmalen als een zonderling bekend. Na het overlijden van zijn vrouw en daarna van hemzelf in 1909 komen twee broers van zijn vrouw bij Jan wonen. Jan wordt in 1957 in Nuland opgenomen en verzorgd in het klooster aan de Kerkstraat 28, waar hij drie jaar later kinderloos overlijdt.

5. Zijn werken

Er is nog werk van hem gevonden. Rijksmuseum, Noordbrabants museum, kasteel Heeswijk en de Brabantcollectie (daar zijn de meeste vervalsingen) hebben het meeste werk. Opvallend is dat het tekeningen zijn; het lijkt wel of hij na zijn opleiding niet meer geschilderd heeft.

6. Vragen aan de lezer van dit artikel

1. Wie heeft meer informatie over het leven van Martinus Weegenaar;
2. Is er meer bekend over zijn zoon Jan;
3. Kent u werken van Martinus;
4. Zijn er advertenties of andere gegevens over zijn activiteit als antiquair;
5. Weet iemand iets over zijn Friese periode;
6. Zijn er nog (door mij niet gevonden) afbeeldingen van de kerkbeschilderingen in Harlingen en Winssen;
7. Is er een kunsthistoricus die dit een interessant onderwerp vindt en mij wil bijstaan met specifieke kennis;
8. Waar zijn de spullen uit het antiquariaat in Rosmalen gebleven;
9. Wie kent een oud bidprentje, gedrukt door M. Weegenaar
10. Ik heb geen afbeelding gevonden van Martinus. Zijn er nazaten (Weegenaar, Van Grinsven, Zwijsen) van zijn ouders die mogelijk nog een afbeelding of familiealbum hebben?

U kunt contact met mij opnemen via advanliempt@hotmail.com, of telefonisch 073 6414555.

Meer over mijn onderzoeken weten?
Kijk op www.pisatel.nl